

Ο ΜΕΝΤΩΡ

ΧΡΟΝΟΓΡΑΦΙΚΟ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΟΔΙΦΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Τὰ διαφεύγοντα τοὺς πολλοὺς, ὑφ' ἑτέρων δ'
εἰρημένα σποράδην ἢ πρὸς ἀναθήμασιν ἢ ψη-
φίσμασιν εὐρημένα παλαιοῖς πεπείραμαι συνα-
γαγεῖν, οὐ τὴν ἄχρηστον ἀθροίζων ἱστορίαν,
ἀλλὰ τὴν πρὸς κατανόησιν ἥθους καὶ τρόπου
παραδιδούς.

Πλουτ. Νικίας 1, 5

Ο ΜΕΝΤΩΡ, Χρονογραφικὸ καὶ Ἱστοριοδιφικὸ Δελτίο τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας,
ἐκδίδεται τὸν Ἀπρίλιο, Ἰούνιο, Ὀκτώβριο καὶ Δεκέμβριο κάθε ἔτους
μὲ τὴν ἐπιμέλεια τοῦ ΓΕΝΙΚΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΕΩΣ, ὁ ὁποῖος συντάσσει τὰ ἀνυπόγραφα κείμενα.

Σ' ΑΥΤΟ ΤΟ ΤΕΥΧΟΣ:

Πρὸς τοὺς Ἐταίρους: 1-6 • Ἡ προστασία τῶν ἀρχαιοτήτων ἐπὶ Καποδίστρια: 7-32 •
Τὸ ἀρχαῖο θέατρο τοῦ Ἄργους II: 33-34 • Εὐχαριστήριον τοῦ Μουστοξύδη πρὸς τὸν
Καποδίστρια: 35-36.

Ἐκδοτικὴ φροντίδα Ἐλευθερίας Κονδυλάκη Κόντου

ISSN 1105-7181

© Ἡ ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία, Πανεπιστημίου 22, 106 72 Ἀθήναι
Fax 210 3644996 • τηλ. 210 3625531 • secr@archetai.gr • www.archetai.gr

Ο ΜΕΝΤΩΡ

ΧΡΟΝΟΓΡΑΦΙΚΟ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΟΔΙΦΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΕΤΟΣ ΕΙΚΟΣΤΟ ΤΡΙΤΟ • ΤΕΥΧΟΣ 95 • ΑΠΡΙΛΙΟΣ 2010

Πρὸς τοὺς Ἐταίρους

ΗΓΕΤΕΣ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΟΙ ΤΟΥ ΜΟΧΘΟΥ

Ἡ πρόσφατη ἀποκάλυψη ἀπὸ τὸν Πρωθυπουργό, ὅτι «ἄνθρωποι τοῦ μόχθου» τοῦ πρόσφεραν ὡς καὶ τὸν μισθό τους γιὰ νὰ βοηθήσουν τὴν προσπάθειά του ἀποκατάστασης τῶν οἰκονομικῶν τοῦ Κράτους καὶ ἡ τὶς ἴδιες μέρες¹ δήλωση τοῦ Ἀρχηγοῦ τοῦ Κράτους γιὰ τὴν περικοπὴ τῆς πρὸς τὴν Προεδρία τῆς Δημοκρατίας κρατικῆς ἐπιχορήγησης, μοῦ θύμισε δύο ὅμοιες περιπτώσεις τοῦ παρελθόντος.

Τὴν 1 Αὐγούστου 1829, ἡ Δ' Ἐθνικὴ Συνέλευση τοῦ Ἄργους ἀποφάσισε, μὲ τὸ Θ' ψήφισμα, νὰ δίδονται ἀπὸ τὸ Ἐθνικὸ Ταμεῖο στὸν Κυβερνήτη Ἰωάννη Καποδίστρια 180.000 φοίνικες τὸν χρόνο γιὰ τὰ ἐτήσια ἔξοδά του. Ἡ Συνέλευση ἔκρινε ὅτι «ὁ ὑψηλὸς χαρακτήρ καὶ ἡ ἔθνικὴ ἀξιοπρέπεια τὴν ὁποῖαν ὁ Κυβερνήτης χρεωστεῖ νὰ διατηρῇ ὡς ὑπέρτατος ἀρχηγὸς τοῦ ἔθνους, ἀποκαθιστῶσιν ἀναμφιβόλως ἀναγκαίαν τὴν εἰρημένην δαπάνην».

Ὁ Καποδίστριας εἶχε ἔλθει στὴν Ἑλλάδα καὶ εἶχε ἀναλάβει τὰ καθήκοντά του στὶς 6 Ἰανουαρίου 1828, καὶ ἕως τὴν Δ' Ἐθνικὴ Συνέλευση, ἐπὶ 19 μῆνες, δὲν εἶχε λάβει γιὰ τὰ ἔξοδα ποὺ συνεπαγόταν τὸ ἀξίωμά του καμία ἀποζημίωση. Ἀντίθετα ξόδευε συνεχῶς

ἀπὸ τὴν προσωπική του περιουσία γιὰ ποικίλες ἀνάγκες τοῦ Κράτους καὶ τῶν Ἑλλήνων.

Παρὰ ταῦτα ὅμως καὶ στὴν ἀπόφαση τῆς Δ' Ἐθνικῆς Συνέλευσης ὁ Καποδίστριας σιῶθηκε ἀρνητικός. Τρεῖς μέρες μετὰ τὴν ψήφισή τῆς ἔστειλε πρὸς τοὺς Πληρεξουσίους ἔγγραφο μὲ τὸ ὁποῖο δήλωνε ὅτι δὲν δεχόταν νὰ λάβει τὴν ἐπιχορήγηση γιὰτὶ ἔκρινε ὅτι οἱ περιστάσεις δὲν ἐπέτρεπαν δαπάνες γιὰ τὰ ἔξοδα τοῦ Ἀρχηγοῦ τῆς Ἐπικρατείας. Συγχρόνως ἐξέφραζε τὴν ἐλπίδα ὅτι τὸ παράδειγμά του θὰ μιμοῦνταν καὶ οἱ παράγοντες τῆς Πολιτείας καὶ ὅτι θὰ ἀρκοῦνταν σὲ ὅ,τι τοὺς ἔδινε τὸ Κράτος γιὰ τὶς ὑπηρεσίες τους καὶ δὲν θὰ ζητοῦσαν ἐκεῖνο πὸν ἄρμοζε στὰ ἀξιώματά τους.

Τὸ ἔγγραφο τοῦ Καποδίστρια πὸν παρατίθεται ἐδῶ ὀλόκληρο μπορεῖ νὰ χρησιμεύσει ὡς μέτρο σύγκρισης τῆς κατάστασης τῆς Ἑλλάδος τοῦ 1829 μὲ τὴ σημερινή ἀλλὰ καὶ ὡς μέτρο τοῦ ἠθους τῶν ἀνθρώπων πὸν χειρίζονται τὰ θέματα τῆς Πολιτείας²:

Ἄρ. 13621. | Ἑλληνικὴ Πολιτεία. | Πρὸς τὴν Δ' Ἐθνικὴν Συνέλευσιν | Ὁ Κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος.

Τὸ ὑπ' Ἄρ. 9 καὶ ἀπὸ 1 Ἀνγούστου ψήφισμα, τὸ ὁποῖον μᾶς διεύθυνεν ἀρτίως ἡ Συνέλευσις, προσδιορίζει τὰ ἔξοδα τοῦ Ἀρχηγοῦ τῆς Ἐπικρατείας.

Δι' αὐτοῦ τούτου τοῦ ψηφίσματος ἡ Συνέλευσις ἐπέστησε τὴν προσοχὴν τῆς εἰς τὸ ὀλίγον ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖο ἠδυνήθημεν νὰ πράξωμεν αὐτοὶ καθ' ἑαυτούς, διὰ νὰ ἀποδείξωμεν ὅτι οἱ Ἕλληνες μόνον μὲ τὰς θυσίας των, καὶ ὄχι διὰ προσωπικῶν πλεονεκτημάτων, δύναται νὰ φθάσων εἰς τὸν βαθμόν, τὸν ὁποῖον ὑπόσχονται πρὸς αὐτοὺς ἡ ἔθνικὴ ἀνεξαρτησία καὶ ἡ ἐλευθερία.

Εὐτυχεῖς, διότι ἠδυνήθημεν νὰ προσφέρωμεν δι' αὐτὸ τὸ τόσον θεάρεστον ἔργον τὰ λείψανα τῆς μετρίας καταστάσεώς μας εἰς τὸ θυσιαστήριον τῆς πατρίδος!

Μ' ὄλον ὅτι μακρὰν ἀπέχομεν τοῦ νὰ φρονῶμεν ὅτι τὸ ἔθνος δὲν θέλει δυνηθῆ ὀψέποτε νὰ μᾶς τὰ ἀποδώσῃ, θέλωμεν ὅμως ἕως τότε νὰ ἀποφύγωμεν, ὅσον τὸ δυνατόν, τὸ νὰ καταβαρύνωμεν ἔτι μᾶλλον τὴν χρηματικὴν του σίασιν, ἀπαιτοῦντες τὴν ἀπόδοσιν τῶν ὄσων προκατεβάλομεν.

Διὰ τὸν αὐτὸν τοῦτον λόγον θέλωμεν ἀποφύγει καὶ ἤδη τὸ νὰ δεχθῶμεν τὴν προσδιοριζομένην ποσότητα διὰ τὰ ἔξοδα τοῦ Ἀρχη-

γοῦ τῆς Ἐπικρατείας, ἀπεχόμενοι, ἐν ὧσφ τὰ ἰδιαίτερα ἡμᾶς χρηματικά μέσα μᾶς ἐξαρκοῦσιν, ἀπὸ τοῦ νὰ ἐγγίσωμεν μέχρι καὶ ὀβολοῦ τὰ δημόσια χρήματα πρὸς ἴδιαν ἡμῶν χρῆσιν.

Ὅψεσθε δὲ βιασθῶμεν εἰς τοῦτο, ἐξαντληθέντων διόλου τῶν ἰδιατέρων ἡμῶν πόρων, τότε θέλομεν καταφύγει εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον, πλὴν μόνον διὰ τὰ ἔξοδα, ὅσα ἀπαιτεῖ ἢ ἐκτέλεσις τῶν καθηκόντων μας.

Ἄλλὰ πρὸς τοῦτο, καθὼς μετεχειρίσθημεν ἄχρι τοῦδε, ἀπαρᾶλτάκις θέλομεν μεταχειρισθῆ καὶ εἰς τὸ ἐξῆς ἀκριβεσιότατην οἰκονομίαν· καθότι ἀποστρεφόμεθα τὸ νὰ προμηθεύωμεν ἡμᾶς αὐτοὺς τὰς ἀναπαύσεις τοῦ βίου, αἱ ὁποῖαι προϋποθέτουσι τὴν εὐπορίαν, ἐν ᾧ εὐρισκόμεθα εἰς τὸ μέσον ἐρειπίων, περικυκλωμένοι ἀπὸ πληθὺν ὀλόκληρον ἀνθρώπων βεβυθισμένων εἰς τὴν ἐσχάτην ἀμηχανίαν.

Τὰ αἰσθήματα ταῦτα, τὰ συναισθάνεσθε, Κύριοι, καὶ σεῖς οἱ ἴδιοι, καὶ τὸ ἀπεδείξατε ἐμπράκτως, ἐκτελοῦντες ἀμωσθὶ τὰ καθήκοντα τῶν Πληρεξουσίων τοῦ ἔθνους.

Ἐλπίζομεν ὅτι, ὅσοι ἐξ ὑμῶν μεθέξωσι μετὰ τῆς Κυβερνήσεως εἰς τὴν Προσωρινὴν Διοίκησιν, καθὼς καὶ οἱ λοιποὶ τῶν πολιτῶν, ὅσοι προσκληθῶσιν ἐπὶ τούτῳ, θέλουν γνωρίσει μεθ' ἡμῶν, ὅτι εἰς τὰς παρούσας περιστάσεις οἱ ἐν δημοσίοις ὑπουργήμασι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ λαμβάνουν μισθοὺς ἀναλόγους μὲ τὸν βαθμὸν τοῦ ὑψηλοῦ ὑπουργήματός των καὶ μὲ τὰς ἐκδουλεύσεις των, ἀλλ' ὅτι οἱ μισθοὶ οὔτοι πρέπει νὰ ἀναλογοῦν ἀκριβῶς μὲ τὰ χρηματικά μέσα, τὰ ὁποῖα ἔχει ἡ Κυβέρνησις εἰς τὴν ἐξουσίαν της.

Ἐν Ἄργει, τὴν 4 Αὐγούστου 1829. | Ὁ Κυβερνήτης | Ἰ. Α. Καποδίστριας. | Ὁ Γραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας | Ν. Σπηλιᾶδης.

Ἄλλὰ καὶ «οἱ ἄνθρωποι τοῦ μόχθου», οἱ σημερινοί, πὸν προσφέρουν, κατὰ τοὺς λόγους τοῦ Πρωθυπουργοῦ, τὸν μισθὸν τοὺς γιὰ τὸν τόπο, ἔχουν τὸν πρόδρομόν τοὺς σὸν ἀρχιφύλακα ἀρχαιοτήτων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας Ζήση Σωτηρίου (†1880), ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε ἰδιότυπη μορφή. Πατριώτης, ἀνιδιοτελής, γεμάτος ζῆλο, εἶχε δημιουργήσει συμπάθειες στὴν κοινωνία τῆς Ἀθήνας. Λίγο μετὰ τὸν θάνατό του στὶς 11 Ἰουνίου 1880, ὁ Στέφανος Α. Κουμανούδης τοῦ ἀφιέρωσε τοῦτο τὸ ἐπίγραμμα:

Ζήσης Σωτηρίου (†1880).

Ἄν ὅλοι ἐμιμούμεθα τὸν Ζήσιν Σωτηρίου
δὲν θᾶχε χρεῖαν ἡ Ἑλλάς Εὐρώπης συνεδρίου
10 Ἰουλίου 1880³

Πληροφορίες γιὰ τὸν Ζήση Σωτηρίου παρέχει ἡ Ἀγγελικὴ Κόκκου στὸ βιβλίο της «Ἡ Μέρμηνα γιὰ τὶς ἀρχαιότητες στὴν Ἑλλάδα καὶ τὰ πρῶτα μουσεῖα»⁴. Ὅταν λοιπὸν προτάθηκε νὰ δοθεῖ παράσημο καὶ αὔξηση μισθοῦ στὸν Ζήση Σωτηρίου γιὰ τὶς ὑπηρεσίες ποὺ πρόσφερε, ἐκεῖνος ἀρνήθηκε καὶ τὶς δύο διακρίσεις μὲ ἐπιστολὴ του στὸν Τύπο⁵:

Πρὸς τὸ ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς δημοσίας ἐκπαιδευσεως Β. ὑπουργεῖον.

Κύριε ὑπουργέ! Πληροφορηθεὶς ὅτι ὁ γενικὸς ἔφορος τῶν ἀρχαιοτήτων καὶ γενικὸς γραμματεὺς τοῦ ὑφ' ὑμᾶς ὑπουργείου ἐπρότειναν ὁ μὲν τὴν ἀπονομὴν τοῦ σταυροῦ τοῦ Σωτῆρος, ὁ δὲ αὔξησην τῆς μισθοδοσίας μου, εἰς ἀμοιβὴν τῶν κόπων μου καὶ τοῦ περὶ τὴν ἐμπιστευθεῖσαν μοι ὑπηρεσίαν ζήλου, λαμβάνω τὴν τιμὴν

ν' ἀναφέρω, ὅτι εὐγνωμονῶν πρὸς αὐτοὺς διὰ τὴν καλὴν τῶν ὑπὲρ ἐμοῦ διάθεσιν παρατηρῶ εὐσεβειστάτως, ὅτι ποτὲ πάποτε δὲν ἐζήτησα οὔτε ἀμοιβὴν τινα, οὔτε αὔξησιν τῆς μισθοδοσίας μου, ἂν δὲ ἐκπληρῶ τὸ καθήκόν μου πιστῶς καὶ τιμίως, τοῦτο τὸ πράττω σύμφωνα μὲ τὰς ἀρχάς μου καὶ μὲ τὸν ὄρκον, τὸν ὁποῖον ἔδωσα εἰς τὴν πατρίδα καὶ εἰς τὸν βασιλέα τοῦ νὰ ὑπηρετήσω πιστῶς. Τούτων οὕτως ἐχόντων, παρακαλῶ τὸ ὑπουργεῖον νὰ μὲ ἐξαίρεση τῆς τιμῆς ταύτης, διότι οὔτε παράσημον δέχομαι οὔτε αὔξησιν τῆς μισθοδοσίας μου, δι' οὓς ἀνωτέρω εἶπον λόγους. Ἄπ' ἐναντίας, βλέπων σήμερον ὅτι ἡ πατὴρ περιήλθεν εἰς οἰκονομικὰς δυσχερείας, ὅτι ὁ τόπος ἐν γένει πάσχει ἔνεκα τῆς μαστιζούσης αὐτὸν ἀχρηματίας, καὶ ἐπιθυμῶν ἵνα φανῶ χρήσιμος καὶ σήμερον εἰς τὴν πατρίδα, καθόσον τὸ ἐπιτρέπουν αἱ δυνάμεις μου καὶ τὰ μέσα μου, ἀπεφάσισα ὅπως ἀπὸ τῆς 1ης τοῦ προσεχοῦς μηνὸς Ἰανουαρίου διαθέσω ὑπὲρ τοῦ ταμείου τοῦ ἔθνους τὸ τρίτον τῆς μισθοδοσίας μου, ἤτοι δραχμὰς 32,50/100 ἐκ τῶν δρ. 97,50 ἅς κατὰ μῆνα ἐλάμβανα, ὥστε τοῦ λοιποῦ δὲν θέλω λαμβάνει ἢ μόνον δρ. 65,50. Ἐκ τοῦ ἐν τῇ Ἀκροπόλει ἀνασκαπτομένου χώρου τοῦ Βερναρδακείου Μουσείου. Τὴν 13 Δεκεμβρίου 1865. Ἀνακοινῶν ταῦτα εἰς τὸ Σ. Ὑπουργεῖον. | Ὑποσημειοῦμαι εὐσεβειστάτως ὁ ἀρχιφύλαξ τῶν ἀρχαιοτήτων | Σωτηρίου, Ζήσης.

Ἡ Ἑλλάδα τοῦ 2010 δὲν μοιάζει καθόλου μὲ τὴν Ἑλλάδα τοῦ 1829 καὶ τοῦ 1865 καὶ προκαλεῖ ἀπορία, τουλάχιστον, ὅτι ἀναγκάζομαστε νὰ ξαναγυρίσουμε, συμβολικὰ καὶ πραγματικά, σὲ πράξεις καὶ ἐνέργειες τῶν παλιῶν χρόνων. Φαίνεται ὅμως ὅτι ὁ σημερινός, ἀναμφισβήτητος, πλοῦτος τῆς χώρας, δὲν φυλάγεται ἀπὸ ἐκείνους ποὺ διαχειρίζονται τὰ δημόσια ὑπουργήματα μὲ τὴ σύνεση καὶ τὴν ἀνιδιοτέλεια τοῦ Καποδίστρια.

-
1. Φεβρουάριος - Μάρτιος 2010.
 2. Γενικὴ Ἐφημερὶς Δ', ἀρ. 59, 28 Αὐγούστου 1829, 239-240.
 3. Νικ. Βέης, Ἀρχεῖον τοῦ θρακικοῦ λαογραφικοῦ καὶ γλωσσικοῦ θησαυροῦ ΙΔ', 1947-48, 308.
 4. Β' ἔκδοσις 2009, ἐκδόσεις Καπόν, 233.
 5. Ἡ Ἀλήθεια, 20 Δεκεμβρίου 1865.

Ἰωάννης Ἀ. Καποδίστριας (1776-1831).

Ἀνδρέας Μουστοξύδης (1785-1860).

Η ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΕΠΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑ*

Πρὶν ἀρχίσω τὴν πραγμάτευση τοῦ θέματος γιὰ τὸ ὁποῖο ἡ Σύγκλητος μοῦ ἀνέθεσε νὰ μιλήσω σήμερα, χρεωστῶ νὰ ὑπενθυμίσω, ὅτι κατὰ τὴν ἐδῶ ἐτήσια πανηγυρική συνεδρία τῆς 25ης Μαρτίου, τιμῶνται τρία γεγονότα ποῦ εἶναι δεμένα μὲ τὴ ζωὴ τῶν Ἑλλήνων: Ὁ Εὐαγγελισμὸς τῆς Παναγίας, ἡ Ἐπανάσταση τοῦ '21 καὶ ἡ ἴδρυση τῆς Ἀκαδημίας. Ὁ Εὐαγγελισμὸς θεωρήθηκε ἀπὸ τοὺς παλαιούς ὡς ἡ ἡμέρα ἡ συνισταμένη ἀπὸ ὅλες τὶς κατὰ τόπους ἐξεγέρσεις τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Τούρκων, τὸν Μάρτιο τοῦ '21. Τῆς Ἀκαδημίας ἡ πρώτη συνεδρίαση ἔγινε σὲ τούτη τὴν αἴθουσα, στὶς 25 Μαρτίου τοῦ 1926, καὶ συνδέθηκε ἡ ἴδρυσή της μὲ τὸ μεγαλύτερο γεγονὸς τῆς ὅλης ἱστορίας μας, τὴν Ἐπανάσταση, ὡς δῆλωση τῆς πολιτικῆς καὶ πνευματικῆς ἀναγεννήσεως τῶν Ἑλλήνων.

Ἡ ὁμιλία μου ἀφορᾷ τὴν προστασία τῶν ἀρχαιοτήτων κατὰ τὴν περίοδο τῆς διακυβέρνησης τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τὸν Ἰωάννη Καποδίστρια, στὰ χρόνια 1828-1831. Θὰ παρουσιάσω συνοπτικὰ καὶ ἐκλεκτικὰ τὸ ἔργο ποῦ ἐπέτελεσε ἡ κυβέρνηση τοῦ Καποδίστρια γιὰ τὰ ἑλληνικὰ μνημεῖα καὶ θὰ δείξω πόσο δὲν ἦταν ἀληθινὴ ἡ κατηγορία τῶν ἀντιπάλων τοῦ Κυβερνήτη, ἀνάμεσά τους μεγαλύτερος ὁ Κοραΐς, ὅτι Ἐκεῖνος, ὁ Καποδίστριας, ἐχθρευόταν τὴν ἑλληνικὴ ἀρχαιότητα γιὰτί, ἔλεγαν, ἐνέπνεε στοὺς θαυμαστὲς καὶ μελετητὲς τῶν μνημείων ἐπαναστατικὲς ιδέες κατὰ τῆς Κυβερνήσεώς του.

Ἐπειδὴ ἴσως εἰπωθεῖ ὅτι ὁ Καποδίστριας δὲν ἀνήκει στὴν Ἐπανάσταση, θὰ θυμίσω λίγα γεγονότα καὶ χρονολογίες. Ἡ καταναυμάχησι στὸ Ναυαρίνο τοῦ τουρκοαιγυπτιακοῦ στόλου, στὶς 8 Ὀκτωβρίου τοῦ 1827, ἀποτέλεσε μέγα καὶ καθοριστικὸ γιὰ τὴ σβησμένη Ἐπανάσταση γεγονὸς καὶ ἀφετηρία τῆς δημιουργίας τῆς πολιτικῆς μας ὑπόστασης. Ἀκολούθησε στὶς 6 Ἰανουαρίου 1828 ἡ ἄφιξη τοῦ Καποδίστρια στὸ Ναύπλιο. Λίγες μέρες ἀργότερα, στὶς 12 Ἰανουαρίου, ὁ Κυβερνήτης πάτησε στὴν προσωρινὴ πρωτεύουσα τοῦ κράτους, στὴν Αἴγινα. Δολοφονήθηκε στὸ Ναύπλιο στὶς 27 Σεπτεμβρίου

1831 τὸ πρῶτὸ, μπροστὰ στὴν ἐκκλησία τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος. Τὸ διάστημα ἀνάμεσα στὸν ἐρχομὸ τοῦ καὶ τὸν θάνατό του εἶναι ἀκριβῶς 44 μῆνες καὶ εἴκοσι μέρες, χρόνος μικρότερος ἀπὸ τέσσερα χρόνια, ὅσο καὶ ἡ θητεία μιᾶς σημερινῆς κυβέρνησης. Στους μῆνες αὐτοὺς ἔγιναν πολεμικὲς ἐπιχειρήσεις μὲ τοὺς Τούρκους καὶ ἐμφύλιοι πόλεμοι. Ἡ τελευταία μάχη τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ '21 ἔγινε στὸν δρόμο Θήβας - Λειβαδιάς, στὴν Πέτρα, σήμερα Ὑψηλάντη, σὺς 12 καὶ 13 Σεπτεμβρίου τοῦ 1829, 20 μῆνες μετὰ τὴν ἔλευση τοῦ Καποδίστρια. Ἐκεῖ, στὴν Πέτρα, οἱ Ἕλληνες, μὲ ἀρχηγὸ τὸν Δημήτριον Ὑψηλάντη, νίκησαν τοὺς Τούρκους ποὺ ἔσπευδαν πρὸς Βορρὰ καὶ ἐλευθέρωσαν μεγάλο τμήμα τῆς Ἀνατολικῆς Στερεᾶς. Ἐκεῖ ἔληξε τὸ πολεμικὸ μέρος τῆς Ἐπανάστασης.

Ἀπὸ τὴν τότε Ἑλλάδα μόνον ὁ Μοριάς, οἱ Βόρειες, Νότιες καὶ Δυτικὲς Σποράδες καὶ ἡ Στερεὰ ἕως τὴ Λαμία ἦταν ἐλεύθερες. Ἡ Ἀθήνα μὲ τὴν Ἀκρόπολη, τὸ φρούριον τοῦ Καραμπαμπὰ καὶ ἡ Χαλκίδα, βρίσκονταν στὰ χέρια τῶν Τούρκων.

Ἡ Ἀθήνα παραδόθηκε στους Ἕλληνες 18 μῆνες μετὰ τὴ δολοφονία τοῦ Καποδίστρια, σὺς 2 Μαρτίου τοῦ 1833, καὶ ἡ Ἀκρόπολη εἴκοσι ἑννέα ἡμέρες ὑστερότερα, σὺς 31 Μαρτίου. Μνημονεύω ὅλα αὐτὰ τὰ γνωστά, γιὰ τὸ ὅσα θὰ ἐκθέσω συνοπτικὰ γίνονται στὰ λίγα χρόνια τοῦ Καποδίστρια ἀλλὰ μέσα στὴν περίοδο τοῦ Ἀγῶνος, ὅταν ὁ Κυβερνήτης ἔβαζε τὰ θεμέλια τοῦ νόμου καὶ ὅταν τὰ ἀρχαῖα τῆς Ἑλλάδος ἔπαψαν νὰ εἶναι μόνον ἀντικείμενον συναλλαγῆς Ἑλλήνων καὶ ξένων τυμβωρύχων καὶ τὴν προστασία τους ἀνέλαβε ἡ Ἑλληνικὴ Πολιτεία. Ἀκόμη θύμιση τόπους καὶ χρονολογίες γιὰ νὰ δείξω ὅτι τὸ ἔργο τοῦ Κυβερνήτη δὲν ἔγινε μέσα σὲ εἰρήνη· οὔτε ἐξωτερικῇ, ἀφοῦ οἱ Τούρκοι πατοῦσαν στὴν Ἑλλάδα καὶ γίνονταν πολεμικὲς ἐπιχειρήσεις, οὔτε ἐσωτερικῇ γιὰ τὴ χώρα σκοτεινιάζαν οἱ ἐμφύλιες ἐξεγέρσεις καὶ ἡ ἔμπρακτὴ ἀντίδραση κατὰ τοῦ Καποδίστρια.

Γιὰ τὴν ἀγάπη καὶ τὴ στοργὴ τῶν Ἑλλήνων πρὸς τὴς ἀρχαιοότητες κατὰ τὰ χρόνια τῆς δουλείας καὶ τῆς Ἐπαναστάσεως ἔχουν γραφεῖ πολλοὶ ὠραῖοι μῦθοι ποὺ μᾶς κολακεύουν, ἀλλὰ εἶναι μῦθοι. Καὶ οἱ ἀρχαιότητες ἦταν καὶ εἶναι ἓνα ὑλικὸ ἀγαθὸ ποὺ ἔχει χρηματικὴ ἀξία. Δὲν εἶναι οὐδὲν τὴν ἀρχαία ποί-

ηση, τὴ φιλοσοφία, τὴν ἱστοριογραφία, ποὺ ἀπὸ πολλοὺς αἰῶνες ἔχουν γίνεαι ἄϋλες καὶ τὸ μόνον ποὺ μποροῦν νὰ προκαλέσουν, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν πνευματικὴ ὠφέλεια, εἶναι κάποια διαμάχη μεταξὺ λογίων. Ἐν καί, πρέπει νὰ προσθέσω, τὰ παλιὰ χειρόγραφα μὲ τὰ ἔργα τῶν ἀρχαίων ὑπῆρξαν καὶ αὐτά, ἀπὸ τὰ χρόνια τοῦ μεσαίωνα, πράγματα ποὺ συλλέγονταν ἀλλὰ καὶ ἀντιγράφονταν.

Οἱ ἀρχαιότητες ὅμως, κυρίως τὰ ἔργα τέχνης, ἀποτελοῦσαν, ἀπὸ τὰ χρόνια τῶν Περσικῶν πολέμων, ἀντικείμενα ἀρπαγῆς καὶ ἐμπορίου. Ὅταν ἦλθε ὁ Καποδίστριας στὴν Ἑλλάδα ἡ συναλλαγή γύρω ἀπὸ τ' ἀρχαῖα ἄκμαζε. Ἀγάλματα, ἀγγεῖα, νομίσματα, δακτυλιόλιθοι, ἐπιγραφές, ξεθάβονταν ἀπὸ τοὺς χωρικοὺς καὶ πωλοῦνταν ἐλεύθερα στοὺς περιηγητές. Ἐξένοι στρατιωτικοὶ ἔκαναν ἀνασκαφές καὶ οἰκειοποιοῦνταν ἐκεῖνα ποὺ ἔβρισκαν. Πολεμικῶν πλοίων, ὄχι μόνον τῶν τριῶν Προστατίδων Δυνάμεων ἀλλὰ καὶ τῆς μεγάλης ὑπερλαντικῆς δημοκρατίας¹, τὰ πληρώματα ἐπιδίδονταν σὲ ἀνασκαφές καὶ ἀρπαγές. Οἱ περισσότεροι Ἕλληνες ὅλα αὐτὰ τὰ θεωροῦσαν φυσικὰ καὶ βοηθοῦσαν τοὺς ἀρπαγες ὅταν τοὺς τὸ ζητοῦσαν.

Τὴν Ἑλλάδα ποὺ βρῆκε ὁ Καποδίστριας ἔχει περιγράψει² ἐκεῖνος ὁ ἴδιος στὸν ἕναν ἀπὸ τοὺς φονεῖς του, τὸν ἀγωνιστὴ Γεώργιο Μαυρομιχάλη, δευτερότοκο γιὸ τοῦ Πετρόμπεη. Ἐπιγραμματικὰ ὅμως τὴν Ἑλλάδα ποὺ κλήθηκε ὁ Καποδίστριας νὰ κυβερνήσει εἰκονίζει ἡ δεύτερη παράγραφος τῆς *Γενέσεως*: ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος. Ἦταν μιὰ Ἑλλάδα σὲ ἐμφύλιον πόλεμον· οὔτε νόμοι, οὔτε εἰρήνη, οὔτε σχολεῖα ὑπῆρχαν. Ὁ Καποδίστριας ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή ἀρχισε τὸ κτίσιμο τοῦ Κράτους, χωρὶς νὰ ἀφήνει οὔτε στιγμή ἐκεῖνο ποὺ θεωροῦσε ὡς τὸ περισσότερο σπουδαῖον· τὴν προσπάθεια γιὰ τὸ ἄπλωμα τῶν συνόρων καὶ τὴ στερέωση στὶς εὐρωπαϊκὲς αὐλές τῆς ὑπόστασης τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας. Ὁ στρατός, ἡ οἰκονομία, ἡ δικαιοσύνη, ἡ ναυτιλία, ἡ παιδεία, ὑπῆρξαν οἱ καθημερινές του μέριμνες· μαζὶ καὶ οἱ ἀρχαιότητες.

Σήμερα τὰ κρατικὰ ἀρχαιολογικὰ μουσεῖα καὶ οἱ συλλογές ξεπερνοῦν τὶς δύο ἑκατοντάδες μὲ ἐπιστέγασμα τὸ νέο μουσεῖο τῆς Ἀκρόπολης, πολυτελές, μὲ τὴν ἀρχαία ἔννοια· τότε

δὲν ὑπῆρχαν στὸν τόπο μας μουσεῖα, οὔτε ἀρχαιοτήτες· δὲν ὑπῆρχε Ἄρχὴ πού νὰ τὶς γνωρίζει καὶ νὰ τὶς φροντίζει οὔτε τόπος γιὰ νὰ φυλάγονται καὶ νὰ προστατεύονται.

Δὲν παραδοξολογῶ ὅταν λέγω ὅτι δὲν ὑπῆρχαν ἀρχαιοτήτες. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ μνημεῖα τῶν Ἀθηνῶν, οἰκτρὰ παραμορφωμένα ἀπὸ τὶς καταστροφές καὶ τὶς νεώτερες προσθήκες, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς λεηλατημένους ναοὺς τῆς Ἀφαιίας, τῆς Φιγαλείας, τῆς Κορίνθου, τὰ ἐπιχωσμένα τείχη τῶν Μυκηνῶν, τὰ ἄλλα ἀρχαῖα μνημεῖα μας ἦταν σκεπασμένα μὲ χῶμα, ἀταύτιστα καὶ ἄγνωστα. Τὰ χρόνια ἐκεῖνα οἱ ἀρχαιοφίλοι κυνηγοῦσαν κυριότατα τὰ κινητὰ ἀρχαῖα· τὰ γλυπτά, ἀγάλματα καὶ ἀνάγλυφα, τὰ ὠραῖα ἀγγεῖα, τὶς ἐπιγραφές, τοὺς δακτυλιόλιθους, τὰ νομίσματα. Αὐτὰ ἐνδιέφεραν τοὺς περιηγητὲς καὶ τοὺς τυμβωρύχους, γιὰτὶ ἦταν δυνατὸν νὰ μεταφερθοῦν εὐκόλα καὶ νὰ πουληθοῦν γιὰ νὰ κοσμήσουν κάποιο ἀρχοντικό. Σπάνια ἀπασχολοῦσε τοὺς τότε φιλότεχνους συλλογεῖς ἢ μνημειακὴ τοπογραφία, πού ἦταν κυρίως θέμα συζητήσεων καὶ ἀνακοινώσεων σὶς εὐρωπαϊκὲς ἀκαδημίες καὶ τὶς ἐπιστημονικὲς ἐταιρεῖες.

Ποιὰ ἦταν ἡ ἀρχὴ τῆς μέριμνας τοῦ Κυβερνήτη γιὰ τὰ μνημεῖα; Δὲν γνωρίζουμε. Οἱ ἐπιστολές του καὶ τὰ ἔγγραφα του εἶναι ἀκόμη σὲ μεγάλο βαθμὸ ἄγνωστα. Ἀπὸ τὰ ἔως τώρα διαθέσιμα στοιχεῖα συμπεραίνουμε ὅτι πρῶτος ὁ Σαμιώτης γιατρὸς Ἰώσηπος Δούκας, σὶς 23 Μαρτίου τοῦ 1828, πρότεινε³ στὸν Καποδίστρια νὰ τοῦ δείξει τὰ ἀρχαῖα πού κατεῖχε, πού τοῦ εἶχαν ζητήσει νὰ προσφέρει στὸν Αὐτοκράτορα τῆς Ρωσσίας. Λίγες μέρες μετὰ, σὶς 31 Μαρτίου, ὁ Νικόλαος Φλογαῖτης, Λευκάδιος ἀγωνιστῆς, νομομαθῆς καὶ σύμβουλος τοῦ Δημητρίου Ὑψηλάντη, εἰσηγήθηκε στὸν Κυβερνήτη τὴν ἀπαγόρευση τῆς ἐξαγωγῆς ἀρχαιοτήτων ἀπὸ τὸ κράτος καὶ τὴν ἴδρυση Δημοσίου Μουσείου Ἀρχαιολογίας⁴. Πρόσφερε μάλιστα ὁ Φλογαῖτης στὸν Καποδίστρια τὰ ἐξήντα περίπου ἀρχαῖα πού εἶχε ἀγοράσει ἀπὸ τυμβωρύχους, γιὰ νὰ τεθοῦν στὸ μελλοντικὸ μουσεῖο. Ἡ πρόταση τοῦ Λευκαδίου ἀγωνιστῆ πραγματοποιήθηκε· ἓνα μῆνα μετὰ, σὶς 12 Μαΐου 1828, ὁ Κυβερνήτης μὲ «ξεχωριστὲς ὁδηγίες» πρὸς τοὺς Ἐκτάκτους Ἐπιτρόπους τῶν νησιῶν τοῦ Αἰγαίου ἀπαγόρευσε τὴν ἐξα-

γωγή τῶν ἀρχαιοτήτων καὶ ὄρισε ὅτι ὅσες εἶχαν στὰ χέρια τους οἱ πολίτες ἔπρεπε «νὰ παραχωρῶνται κατὰ προτίμησιν εἰς τὴν Κυβέρνησιν»⁵.

Τέσσερις μῆνες λοιπὸν μετὰ τὴν ἀφίξή του στὴν Αἴγινα ὁ Κυβερνήτης στέλλει στοὺς μόλις διορισμένους Ἐκτάκτους Ἐπιτρόπους τὴ σημαντικὴ ἐγκύκλιο μὲ τὶς ξεχωριστὲς ὁδηγίες. Τὸ κείμενό της εἶχε νομοθετικὴ ἰσχὺ σύμφωνα μὲ τὶς ἐξουσίες ποὺ εἶχε ὁ Πρόεδρος τῆς Πολιτείας. Ἦταν διατάξεις πρωτόφαντες καὶ δύσκολα οἱ τότε κάτοικοι τῆς ἐλεύθερης Ἑλλάδος, δηλαδὴ τῆς Πελοποννήσου, τῶν Κυκλάδων καὶ τῶν Βόρειων Σποράδων, θὰ ἀποχωρίζονταν τὰ ἀρχαῖα ποὺ κατεῖχαν χωρὶς κάποιο διάφορο.

Ἡ πρώτη εὐνοϊκὴ ἀντίδραση στὴν ἐγκύκλιο τοῦ Καποδίστρια ἐκδηλώθηκε στὶς 7 Αὐγούστου τοῦ '28. Ὁ Ἐκτακτὸς Ἐπίτροπος τῶν Νοτίων Κυκλάδων Μιχαὴλ Σοῦττος ἀνάφερε στὸν Κυβερνήτη⁶ ὅτι πῆγε στὴν Ἀνάφη μὲ τὴ συντροφιά τοῦ γνωστοῦ μας γιατροῦ Ἰώσηπου Δούκα καὶ βρῆκε πολλὰ ἀρχαῖα σὲ χέρια ἰδιώτου ποὺ ἐτοιμαζόταν νὰ πουλήσει σὲ ἀρχαιοκάπηλο. Ὁ Ἰώσηπος Δούκας, «ἀρχαιολόγος ἱατρός», ὅπως τὸν ὀνομάζει ὁ Ἐκτακτὸς Ἐπίτροπος, ἔκανε ἐπὶ τόπου καὶ τὴ χρηματικὴ ἐκτίμηση τῶν ἀρχαίων, χίλια δίστηλα τάλληρα. Ἀκόμη συνέταξε καὶ κατάλογο τῶν ἀρχαίων στὸν ὁποῖο τὰ περιγράφει καὶ τὰ ἀξιολογεῖ, μὲ παρατηρήσεις ποὺ δειχνουν ἄνθρωπο οἰκεῖο μὲ τὰ μνημεῖα καὶ μὲ τὰ βιβλία. Ἔχουμε ἕναν ἱατροφιλόσοφο καὶ πρόδρομο ἀρχαιολόγο.

Ἐνῶ γίνονται ἐνέργειες γιὰ τὴν περιουλλογὴ ἀρχαίων τόπος γιὰ νὰ φυλάγονται δὲν ὑπάρχει ἀκόμη στὴν Αἴγινα. Στὶς 8 Ὀκτωβρίου τοῦ '28 θεμελιώνεται τὸ Ὀρφανοτροφεῖο, τὸ πρῶτο μεγάλο ἔργο τοῦ Καποδίστρια, ποὺ θὰ στέγαζε τὰ ὄρφανὰ τοῦ Ἀγῶνα καὶ τὰ παιδιὰ ποὺ εἶχε φέρει ἡ Πολιτεία ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο, τὰ σκλαβάκια τοῦ Ἰμπραιμ. Ἐκεῖ, στὸ Ὀρφανοτροφεῖο, σὲ δύο στοές, ἀριστερὰ καὶ δεξιὰ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Σωτήρος ἄρχισαν νὰ ἀποθέτουν τὰ πρῶτα ἀρχαῖα μάρμαρα. Ὁ Ἀνδρέας Παπαδόπουλος Βρετὸς⁷ μᾶς παραδίδει ὅτι τὸ πρῶτο ἀρχαῖο τὸ κατέθεσε ὁ Βιάρος Καποδίστριας στὸν ὁποῖο ὁ Κυβερνήτης εἶχε ἀναθέσει τὴ φροντίδα τῆς δημιουργίας τοῦ Μουσείου. Τὸ πραγματικὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Βιά-

ρου φαίνεται και από τα έγγραφα του. Στις 31 'Ιουλίου του '29 γράφει στον Μάρκο Καλογερά, Πληρεξούσιο της Μυκόνου, και τον εύχαριστεί για αρχαία που του έστειλε: «κολακεύει τὰς ἐλπίδας μου νὰ ἴδω ἐντὸς ὀλίγου τὸ αὐτὸ μουσεῖον, τὸ ὁποῖον κατὰ τὴν ἀρχὴν του ταπεινώτατον καὶ εὐτελές, διὰ τῆς συνδρομῆς τῶν φιλοπάτριδων ὁμογενῶν νὰ φθάσει εἰς τὸν βαθμὸν, τὸν ὁποῖον τοῦ εὐχονται ἢ πατρὶς καὶ οἱ εὐεργέται του»⁸.

Περισσότερο χαρακτηριστικὸ εἶναι ἓνα γράμμα τοῦ Βιάρου ποὺ ἔγραψε τέσσερις ἡμέρες μετὰ τὴ θεμελίωση τοῦ Ὀρφανοτροφείου, στις 12 Ὀκτωβρίου 1829. Τὸ στέλλει⁹ στὸν Γραμματέα τῆς Ἐπικρατείας Σπυρίδωνα Τρικούπη καὶ τὸν πληροφορεῖ: «Εἰς Ἐπίδαυρον εὐρέθησαν τρία ἀγάλματα. Ἦκουσα ὅτι ὁ Φίνλεϋ ἐπῆγεν ἵνα τὰ ἀγοράσῃ. Σὰς τὸ εἰδοποιῶ ἵνα ἐμποδίσητε τοῦτο τὸ κακόν, καὶ ὅπως ταῦτα τὰ πράγματα μείνωσιν ὅπου εἶναι, ἢ τὰ λάβῃ ἡ Κυβέρνησις». Ὁ Γεώργιος Φίνλεϊ (1799-1875) εἶναι ὁ γνωστὸς ἱστορικὸς τῆς Ἐπαναστάσεως, ἀντικαποδιστριακός, ὁ ὁποῖος δὲν θεωροῦσε ἀνάρμοστο νὰ ἀγοράζει ἀρχαῖα γιὰ λογαριασμό του ἢ καὶ γιὰ λογαριασμὸ ἄλλων ἐνῶ ὑπῆρχε νόμιμη Κυβέρνησις. Δὲν τὴν σεβόταν ὅμως, ὅπως δὲν τὴν σεβάστηκε λίγες μέρες ἀργότερα ἓνας ἄγγλος πλοίαρχος, ποὺ ἔβαλε τοὺς ναῦτες του νὰ κάνουν ἀνασκαφὲς στὴν Πάτρα καὶ χρειάστηκε νὰ ἐπέμβει ὁ στρατηγὸς Schneider γιὰ νὰ ἀποσοβηθεῖ ἡ ἀρπαγὴ ἀρχαίων¹⁰.

Δὲν ὑπῆρχε λοιπὸν Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία, ὑπάλληλοι, μουσεῖα, ἀνασκαφές, ὅλα ὅσα θεωροῦμε σήμερα ὡς φυσικὰ καὶ ἀπαραίτητα. Καὶ πῶς ἦταν δυνατόν; Προτεραιότητα εἶχαν ἢ περίθαλψη τῶν ὀρφανῶν, ἢ νομοθεσία, ἢ διοικητικὴ διάρθρωση τοῦ κράτους ποὺ ὑπῆρχε σχεδὸν μόνο κατ' ὄνομα, ἢ δημιουργία δικαστηρίων, στρατοῦ καὶ ναυτικοῦ, σχολείων, ὅ,τι συνιστᾶ μιὰν ἐλεύθερη πολιτεία. Κατόπιν ἔρχονται τὰ μουσεῖα καὶ οἱ ἀνασκαφές.

Γι' αὐτὸ στις 18 Δεκεμβρίου τοῦ '28 ὁ Καποδίστριας γράφει¹¹ στὸν Ἀνδρέα Μουστοξύδη, στὴ Βενετία ὅπου βρισκόταν ἐκεῖνος, γιὰ νὰ τοῦ ἐπαναλάβει ὅτι τοῦ εἶναι δύσκολο νὰ τὸν καλέσει στὴν Ἑλλάδα ὅπου ὅλα βρίσκονταν σὲ χαστικὴ κατάσταση. Δὲν βλέπει ὅμως κάποιον καλύτερο ἀπὸ ἐκεῖνον, τὸν

παλιό του φίλο, για να αναλάβει το έργο της οργάνωσης της παιδείας και μαζί της συλλογής των αρχαίων που λεηλατούνταν ή με πειστικό τρόπο ζητούνταν ως υποχρεωτικά δώρα από τους ξένους βασιλιάδες. Τώρα, Δεκέμβριο του '28, περιοδεύει στα νησιά των Κυκλάδων ένας Γερμανός γλύπτης, ο Αίμίλιος Wolf και αγοράζει αρχαία για τον βασιλιά της Πρωσίας που ήθελε να πλουτίσει το μουσείο του Βερολίνου. Οί αρχές στα νησιά, σύμφωνα με τις οδηγίες του Κυβερνήτη, απαγορεύουν την πώληση αρχαίων στον Γερμανό ως παράνομη. Ο Καποδίστριας βρίσκεται σε άμηχανία. Ζητεί¹² από το *Πανελλήνιον* το συμβουλευτικό σώμα που ιδρύθηκε τον Γενάρη του '28, να εγκρίνει την αγορά των αρχαίων από την Κυβέρνηση και την προσφορά τους μετά στον βασιλιά της Πρωσίας με την ελπίδα ότι εκείνος θα έστελνε στην Ελλάδα ως αντάλλαγμα πολεμικά είδη, όπλα βεβαίως. Το *Πανελλήνιον* όμως, με τις υπογραφές του Άνδρέα Ζαΐμη και του Χριστόδουλου Αινιάνος του άπαντ¹³ κάπως απότομα: «γνωρίζετε κάλλιστα τον ήδη προϋπάρχοντα νόμον, απαγορεύοντα ρητώς την έκ της Έπικρατείας έξαγωγήν πάσης αρχαιότητος, και το *Πανελλήνιον* δέν δύναται να παραβή τον νόμον τουτον». Υπονοείται διάταξη του συντάγματος της Τροιζήνης¹⁴ σύμφωνα με την όποια «Ο Διοικητής χρεωστεί να φροντίξη να μη πωλώνται, ή να μη μεταφέρονται εκτός της Έπικρατείας αι Αρχαιότητες». Δικαίως δέν άρεσε στο *Πανελλήνιον* ή πρόταση του Καποδίστρια. Άλλά κι εκείνος προσπαθοϋσε ακόμη και με τ' αρχαία να κερδίσει βοήθεια από τις ξένες Αϋλές. Έδω προβάλλει τον όπλισμό, τον όποιο χρειαζόταν άλλά δέν είχε τους πόρους να αγοράσει. Και δέν πρέπει να μάς ξενίζει ό τρόπος που έβλεπε τα πράγματα ό Κυβερνήτης. Η άπόλυτη άποψη για τις αρχαιότητες σχηματίστηκε πολλές δεκαετίες άργότερα και όλοι γνωρίζουμε ότι και σήμερα ακόμη σε όρισμένες στιγμές και σε όρισμένους κύκλους ύπάρχει άρκετη έλευθεριότητα.

Άλλά πριν από την περιοδεία του Wolf, λίγους μήνες νωρίτερα, ένα στρατιωτικό γεγονός θα έπιδράσει και στα πολιτικά πράγματα της Ελλάδος και στην αρχαιολογία. Στις 17/29 Αϋγούστου του 1828 έφθασε στη Μεσσηνία, στο Πεταλίδι,

Γαλλικό έκστρατευτικό σώμα 14.000 ανδρών, υπό τὸν στρατηγὸν Maison. Ἡ ἀποστολή του εἶχε ἐγκριθεῖ στὶς 19 Ἰουλίου 1828 μὲ τὸ πρωτόκολλο τῆς Τριμεροῦς Διάσκεψης τοῦ Λονδίνου, καὶ σκοπὸς του ἦταν νὰ διώξει τοὺς Αἰγυπτίους ἀπὸ τὴν Πελοπόννησο, νὰ ἀναγκάσει τὴν Πύλη σὲ ὑποχωρήσεις ἀπέναντί μας καὶ νὰ περιορίσει τὶς βλέψεις τῆς Ρωσσίας στὴν Ἑλλάδα. Ὅταν ὅμως ἦλθε εἶχε ἀποφασισθεῖ ἡ ἀποχώρηση τοῦ Ἰμπραήμ καὶ ἡ ἐπιστροφή μὲ τὸν στρατὸ του στὴν Αἴγυπτο, ὡς συνέπεια τῆς συνθήκης τῆς Ἀλεξανδρείας ποὺ εἶχε συνάψει ὁ Κόδρινγκτον μὲ τὸν Μεχμέτ Ἀλῆ. Περιορίστηκε λοιπὸν ὁ Maison στὴν κατάληψη φρουρίων ποὺ εἶχαν ἐγκαταλείψει οἱ Αἰγύπτιοι, Πάτρα, Ρίο, Χλουμούτσι, Μεθώνη, Κορώνη, Νεόκαστρο. Ἐκεῖνο ὅμως ποὺ ἔχει σημασία γιὰ τὶς ἀρχαιότητες καὶ τὰ μνημεῖα, εἶναι ὅτι μέρος τοῦ ἐκστρατευτικοῦ σώματος τοῦ Maison τὸ ἀποτελοῦσε, κατὰ τὴ φρασεολογία τῆς ἐποχῆς, ἡ «Ἐπιτροπὴ Σοφῶν». Οἱ σοφοὶ ἦταν ἡ φημισμένη *Expédition Scientifique de Morée*, ποὺ ἔφθασε μὲ τὴ σειρά της στὶς 3 Μαρτίου 1829 στὴ Μεθώνη, μὲ τὴ φρεγάτα *Κυβέλη*. Ὁ Καποδίστριας δὲν τὸ γνώριζε. Τὸν ἐνημέρωσε ὁ Maison μὲ γράμμα του¹⁵, μὲ τὸ ὁποῖο τοῦ ζητοῦσε διευκολύνσεις γιὰ τὸ ἔργο τῆς Ἐπιτροπῆς, τὴν ὁποία ἀποτελοῦσαν φυσικοὶ, γεωλόγοι, γεωγράφοι, ἀρχαιολόγοι, ζωγράφοι, ἀρχιτέκτονες, ὡς κι ἓνας φιλόλογος, Ἕλληνας αὐτός, ὁ Μιχαὴλ Σχινᾶς· εἶχαμε στὸν Μοριὰ μιὰν ἐπανάληψη τῆς Ἐπιτροπῆς ποὺ εἶχε συστήσει ὁ Ναπολέων γιὰ τὴν ἐπιστημονικὴ ἐξερεύνηση τῆς Αἰγύπτου. Σὲ τοῦτο λοιπὸν μιμήθηκε τὸν Κορσικανό, τὸ 1828, ἓνας ἀπὸ τοὺς διαδόχους του, ὁ βασιλιὰς Κάρολος Γ΄.

Ὁ Καποδίστριας βοήθησε¹⁶ τοὺς Γάλλους στὸ ἔργο τους καὶ ἐκεῖνοι ἕως τὶς 29 Δεκεμβρίου τοῦ 1829 εἶχαν συγκεντρώσει πλῆθος στοιχείων μὲ τὰ ὁποῖα συνέθεσαν μνημειῶδες πολύτομο ἔργο. Τρεῖς ἀπὸ τοὺς τόμους ἀφοροῦν τὴν ἀρχαία ἀρχιτεκτονικὴ καὶ γλυπτικὴ. Οἱ Γάλλοι ὅμως ἔκαναν καὶ ἀνασκαφὲς σὲ ἀρκετοὺς τόπους τῆς Πελοποννήσου μὲ κυριότερο τὸ ἱερὸ τοῦ Διὸς στὴν Ὀλυμπία. Ἀπὸ τὶς 9 Μαΐου τοῦ 1829, καὶ γιὰ ἔξι βδομάδες, ἐρεύνησαν τὸ ἱερὸ καὶ βρῆκαν ἀρκετὲς μετόπες τοῦ ναοῦ τοῦ Διὸς. Αὐτὲς καὶ ἀρκετὰ ἄλλα κομμάτια ζήτησαν νὰ τὰ πάρουν στὴ Γαλλία. Δὲν μᾶς εἶναι ἀκόμη γνω-

στον τὴν ἀκριβῶς ἰσχυρίστηκαν οἱ Γάλλοι στὸν Κυβερνήτη, εἶναι βέβαιο ὅμως ὅτι ἡ ἀποστολὴ τῶν Σοφῶν στὸν Μοριὰ εἶχε ἐξ ἀρχῆς ὡς κύριο κίνητρο τὴν κτήση ἀρχαίων. Ἦταν ἐπανάληψη τῆς ναπολεόντειας ἐπιχείρησης στὴν Αἴγυπτο. Τὸ πρῶτο μέσον πίεσης, τὸ φανερό, ἦταν ἡ ὑπαρξὴ στὴν Πελοπόννησο ἐνδὸς γαλλικοῦ στρατιωτικοῦ σώματος καὶ ἡ κατοχὴ ἀπὸ μέρους τοῦ πολύτιμων φρουρίων. Γνωρίζουμε ἀκόμη ὅτι ἡ Ἑλλάδα χρειάζοταν ἐκτὸς ἀπὸ τὴν οἰκονομικὴ καὶ τὴν πολιτικὴ βοήθεια τῆς Γαλλίας γιὰ νὰ ἀπλώσει τὰ σύνορά της, ποῦ ἡ Μεγάλῃ Βρετανία τὰ ἤθελε στὸν Ἰσθμὸ¹⁷.

Τὸν Καποδίστρια ἀπασχολοῦσαν ἀκόμη καὶ οἱ ἄλλες ἐλλείψεις τοῦ τόπου. Ἐνας Γάλλος τῆς *Ἀποστολῆς τοῦ Μοριὰ*, ὁ Amaury-Duval, διηγεῖται σὲς ἀναμνήσεις του¹⁸ πῶς ὁ Κυβερνήτης σὲ συζήτηση μὲ ἕναν τῆς Ἐπιτροπῆς τῶν Σοφῶν, τὸν Leon Jean Joseph Dubois, ἄφησε νὰ ἐννοηθεῖ μιὰ ἐνδεχόμενη παραχώρηση στοὺς Γάλλους κάποιων ἀρχαίων μὲ ἀντάλλαγμα βιβλία. Ἡ συζήτηση γινόταν πρὶν ἀρχίσουν οἱ Γάλλοι τὶς ἀνασκαφές. Τὸ αἶτημα γιὰ τὶς μετόπες τῆς Ὀλυμπίας ὑπέβαλε ἀργότερα, μὲ γράμμα τοῦ πρὸς τὸν Καποδίστρια, ὁ στρατηγὸς Antoine Virgile Schneider (1779-1847) ποῦ διαβίβασε στὸν Κυβερνήτη ὁ Ἐδουάρδος Marchand, σύνδεσμός του μὲ τὸ γαλλικὸ ἐκστρατευτικὸ σῶμα, σὲς 25 Μαΐου¹⁹. Ἡ κατάληξη ἦταν, δύο μῆνες ἀργότερα, νὰ ζητήσῃ²⁰ ὁ Καποδίστριας ἀπὸ τὴν Δ' Ἐθνικὴ Συνέλευση ποῦ συνεδρίαζε στὸ Ἄργος, τὸν Ἰούλιο τοῦ 1829, τὴν ἄδεια ἐξαγωγῆς «συντριμμάτων μόνον» ἀρχαίων, γιὰτὶ κατὰ τὸ ἄρθρο ΙΗ' τοῦ συντάγματος τῆς Τροιζήνος, ποῦ ἤδη μνημόνευσα, ἀπαγορευόταν ἡ ἐξαγωγή ἀρχαίων ἀπὸ τὴν Ἐπικράτεια. Ἦταν διάταξη ποῦ μὲ ἄλλα λόγια ἐπαναλαμβάνεται στὴν ἀρχαιολογικὴ νομοθεσία μας ἕως σήμερα, ἡ βασικότερη, μαζὶ μὲ τὴν ἄλλη, ποῦ ὀρίζει ὅτι οἱ ἀρχαιότητες ἀνήκουν στὸ Κράτος. Σὲς 2 Αὐγούστου τοῦ 1828 ἡ Δ' Ἐθνικὴ Συνέλευση δέχτηκε τὸ αἶτημα τοῦ Καποδίστρια καὶ μὲ τὸ Ι΄ ψήφισμα²¹ τροποποίησε τὸ σύνταγμα τῆς Τροιζήνος ὀρίζοντας ἐπὶ πλέον ὅτι παρὰ τὴ νομοθεσία ποῦ ἴσχυε ἐπιτρεπόταν ἡ ἐξαγωγή συντριμμάτων «ὅταν μόνον ζητῶνται ὡς συντελοῦντα εἰς τὰς ἀρχαιολογικὰς ἐρεῦνας ἐπιστημονικοῦ τινος καταστήματος ὅποιασδήποτε Κυβερνή-

σεως». Ἡ ἱκανοποίηση τῆς ἀπαίτησης τῶν Γάλλων ἀποτελεῖ καὶ σήμερα γιὰ κάποιους ἱστορικοὺς βαρύτατο σφάλμα τοῦ Κυβερνήτη ποὺ προσίθεται σὲ ὄ,τι ἄλλο πραγματικὸ ἢ φανταστικὸ τοῦ καταλογίζουν²². συγχρόνως ἀποτελεῖ γιὰ τοὺς ἴδιους ἱστορικοὺς καὶ ἀπόδειξη τῆς ἀμουσίας του, τῆς ἀδιαφορίας του γιὰ τὴ μνημειακὴ παράδοση, κάτι ποὺ εἶναι ἀνυπόστατο. Κι ἐδῶ πρέπει νὰ ἀναλογιστοῦμε, ὅτι οἱ ἴδιοι ἱστορικοὶ δὲν ἐκφράζονται μὲ τὸν ἴδιο τρόπο γιὰ τὴ σύμβαση²³ τῆς ἀνασκαφῆς τῆς Ὀλυμπίας ποὺ ψήφισε ἡ Βουλὴ τῶν Ἑλλήνων στὶς 30 Ὀκτωβρίου τοῦ 1875 καὶ κατὰ τὸ ἄρθρο 6 τῆς ὁποίας «Ἡ Ἑλλὰς ἔσται ἰδιοκτῆτρια πάντων τῶν προϊόντων τῆς ἀρχαίας τέχνης καὶ παντὸς ἄλλου πράγματος οὗ τινος ἤθελεν ἐπέλθῃ ἢ ἀνακάλυψις ὡς ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν. Ἀπὸ μόνης δὲ τῆς θελήσεώς της θέλει ἐξαρτᾶσθαι τὸ νὰ παραχωρήσῃ εἰς τὴν Γερμανίαν, πρὸς ἀνάμνησιν τῶν ἀπὸ κοινοῦ γενομένων ἐργασιῶν, καὶ ἔνεκα τῶν θυσιῶν, εἰς ὅσας θέλει ὑποβληθῇ ἡ Γερμανία διὰ τὴν ἐπιχείρησιν ταύτην, τὰ διπλᾶ ἢ ὅμοια (doubles ou répétitions) τῶν κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς ταύτας εὑρεθησομένων καλλιτεχνημάτων». Ἔτσι λοιπὸν τὸ 1881 τὸ ἐλεύθερο καὶ ἀρκετὰ μεγαλύτερο ἑλληνικὸ κράτος παραχώρησε στὴ Γερμανία ἀρχαῖα τῆς ἀνασκαφῆς τῆς Ὀλυμπίας, ἐκεῖνα ποὺ ἀντιεπισημονικὰ λέγονται διπλὰ ἢ ὅμοια· σήμερα βρίσκονται στὸ Μουσεῖο τοῦ Βερολίνου.

Ὁ Μακρυγιάννης ἀποκαλεῖ τὸν Καποδίστρια «φιλόσοφο τῶν Κορφῶν»²⁴, εἰρωνικὰ βέβαια, ἀλλὰ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Κυβερνήτη γιὰ τὶς ἀρχαιότητες ὑπῆρξε πραγματικὸ καὶ συστηματικὸ. Ἦδη ἔως τότε εἶχε φροντίσει μὲ τοὺς Ἐκτάκτους Ἐπιτρόπους νὰ περισυλλέγονται ἀρχαῖα στὶς περιοχὰς τους καὶ νὰ στέλλονται στὴν Αἴγινα ὅπου συγκεντρώνονταν στὸ Ὀρφανοτροφεῖο. Ἡ ἀνταπόκριση τῶν τοπικῶν ἀρχῶν ὑπῆρξε ἄμεση καὶ ἀποτελεσματικὴ. Ἀπὸ τὶς Δυτικὰς Σποράδες, δηλαδὴ ἀπὸ τὰ νησιὰ τοῦ Σαρωνικοῦ, ἀπὸ τὴ Στερεὰ καὶ τὴν Πελοπόννησο, τὶς Κυκλάδες, τὴν Ἀνάφη, τὴ Μύκονο, τὴ Δῆλο ἀρχισαν νὰ ἔρχονται στὴν Αἴγινα εἰδήσεις γιὰ εὔρεση καὶ συλλογὴ ἀρχαίων. Ὁ Ἐκτακτὸς Ἐπίτροπος τῆς Ἡλίδος, ὁ Παναγιώτης Ἀναγνωστόπουλος (1790-1854), συναρχηγὸς τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας καὶ ἀγωνιστῆς – ὅλοι γνωρίζουμε τὸν

δρόμο με τὸ ὄνομά του στὸ Κολωνάκι -, στὶς 9 Ὀκτωβρίου 1828 ἀπηύθυνε²⁵ ἐγκύκλιο πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς περιφέρειας του καὶ τοὺς προέτρπε νὰ παραδίδουν στὴν Κυβέρνηση τὶς ἀρχαιότητες ποὺ εἶχαν στὴν κατοχὴ τους ἢ ἔβρισκαν στὰ χωράφια τους. Ἡ Κυβέρνηση, κατὰ τοὺς λόγους του, «πρὸ ἐνὸς ἤδη χρόνου κατέβαλε κάθε σπουδὴν νὰ προσδιορίσῃ εἰς τὸ ἐν Αἰγίνῃ Ὀρφανοτροφεῖον ἓν μέρος μετὰ τὸ ὄνομα Μουσεῖον. Μουσεῖον ὀνομάζεται τὸ μέρος, ὅπου τίθενται αἱ ἀρχαιότητες καὶ φυλάττονται. Ἀρχαιότητες λέγονται αἱ παλαιότητες, ὅσα δηλαδὴ εἶναι ἔργα τῶν προγόνων Ἑλλήνων καὶ διεσώθησαν ὑποκάτω ἢ ἐπάνω τῆς γῆς». Φαίνεται ἀφελῆς ὁ ὀρισμὸς τοῦ ἀρχαίου ἀπὸ τὸν Ἀναγνωστόπουλο, ἦταν ὅμως ἀκριβῆς καί, κυρίως, κατανοητὸς ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους τῆς ἐποχῆς του, οἱ ὁποῖοι γιὰ πρώτη φορὰ ἄκουγαν, ὅτι οἱ ἀδέσποτοι ἀρχαῖοι λίθοι, χωρὶς σημασία γιὰ πολλοὺς ἢ ἀντικείμενο ἐλεύθερης ἔως τότε χρηματικῆς συναλλαγῆς, εἶχαν ἀξία γιὰ τὸ Κράτος καὶ ἔπρεπε νὰ τοὺς προσέχουν.

Προχωρεῖ ὁ Παναγιώτης Ἀναγνωστόπουλος καὶ στὴ λεπτομερειακὴ μνημόνευση τὶ εἶναι ἀρχαιότητες. Λέγει ὅτι «συνίστανται αἱ ἀρχαιότητες ἀπὸ εἶδωλα λίθινα ἢ ἀπὸ μάρμαρον - ἀπὸ ἀγγεῖα - - θαμμένα εἰς τὴν γῆν - - ἢ τοὺς ἑλληνικοὺς παλαιοὺς τάφους - - ἀπὸ νομίσματα [καὶ ἐπεξηγεῖ: μονέδες] - - ἀπὸ βιβλία εἰς μεμβράνας - - καὶ εἰς ἄλλα διάφορα τεχνητὰ - - δακτυλίδια, δακτυλιδόπετρες - - μετὰ ἀνάγλυφα, παριστῶντα μορφήν ἀνθρώπων, ζώων, πτηνῶν, ἐντόμων, ὄψεων, φυτῶν. Ὅλα ταῦτα συνιστῶσι τὰς ἀρχαιότητας, καὶ δι' αὐτὰς ἡ Σ(εβαστὴ) Κυβέρνησις ἐσύστησε τὸ Μουσεῖον καὶ τὰς συναθροίξει». Δίνει καὶ ἄλλες ἐξηγήσεις καὶ ὁδηγίες ποὺ ἔγιναν γνωστὲς στὴν περιφέρειά του μετὰ τοὺς κήρυκες, τοὺς τελάληδες, ποὺ διάβαζαν τὴν ἐγκύκλιό του στὶς πλατεῖες τῶν χωριῶν καὶ ἔξω ἀπὸ τὶς ἐκκλησίες.

Ἔως τώρα, ἐπὶ 20 περίπου μῆνες, ἡ ἔρευνα καὶ ἡ προστασία τῶν ἀρχαίων γινόταν χωρὶς πρόγραμμα, κατὰ τὴ διάθεση, τὴν ἀντίληψη, τὸ ἐνδιαφέρον ἢ τὴ μὀρφωση τῶν κρατικῶν ὑπαλλήλων, ἀνώτερων ἢ κατώτερων. Δύο βδομάδες μετὰ τὴν ἐγκύκλιο τοῦ Παναγιώτη Ἀναγνωστόπουλου, ὁ Καποδίστριας ιδρύει²⁶ τὴν Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία. Μετὰ τὸ Γ' ψήφισμά του,

τῆς 21 Ὀκτωβρίου 1829, διορίζει ὡς Διευθυντὴ καὶ Ἐφορο τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου τὸν Ἄνδρέα Μουστοξύδη (1785-1860), συμπατριώτη του, παιδικὸ φίλο καὶ διάσημο φιλόλογο καὶ ἱστορικό.

Σπουδαία εἶναι ἡ αἰτιολογία τοῦ διορισμοῦ ποὺ δείχνει τὴν ἰδέα ποὺ εἶχε ὁ Κυβερνήτης γιὰ τὴ σημασία τῶν ἀρχαίων: «Θεωροῦντες τὴν ἀνάγκην καὶ τὴν ὠφέλειαν τοῦ νὰ κάμωμεν βαθμηδὸν τὴν συλλογὴν ὄλων τῶν ἀρχαιοτήτων, τὰς ὁποίας καλύπτει εἰσέτι τὸ ἔδαφος τῆς Ἑλλάδος, καὶ αἱ ὁποιαί, δυνάμεναι νὰ συντελέσωσιν εἰς τὴν πρόοδον τῆς Φιλολογίας καὶ τῶν Τεχνῶν, εὐρίσκοντα διεσπαρμέναι εἰς διάφορα μέρη τῆς Ἐπικρατείας. Θεωροῦντες ὡς πρώτην ἀνάγκην νὰ ἐμπιστευθῶμεν τὸ ἔργον τοῦτο εἰς πολίτην ἔμπειρον περὶ τὴν ἀρχαιολογίαν - - - Ἐπιθυμοῦντες νὰ σαφηνισθῶσιν αἱ εἰς τὸ Ὀρφανοτροφεῖον τῆς Αἰγίνης ἀποκείμεναι ἀρχαιοότητες καὶ ὅσαι θέλουσιν αὐξήσῃ ἀκολουθῶς ταύτην τὴν συλλογὴν - - ψηφίζομεν· ὁ κύριος Ἄνδρέας Μουστοξύδης, ἐγνωσμένος διὰ τὰς ἀρχαιολογικὰς καὶ φιλολογικὰς γνώσεις του, διορίζεται Διευθυντῆς καὶ Ἐφορος τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου».

Μὲ τὸν διορισμὸν αὐτόν, σημειώστε το, ἄρχισε ἡ πορεία καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ καὶ ἐθνικὴ παράδοση τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας, παλαιὰ σήμερα ὅσο καὶ τὸ ἑλληνικὸ κράτος. Ὁ Μουστοξύδης ὀνομάζεται Ἐφορος τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου. Βρισκόμαστε στὸ 1829 καὶ ὁ τίτλος τοῦ Ἐφόρου δίδεται ἀπὸ τὸν Κυβερνήτη στὸν πρῶτο ἀρχαιολόγο τῆς Πολιτείας ποὺ γεννιέται. Εἰς τὸ ἐξῆς ὁ τίτλος αὐτός, ποὺ ἦταν καὶ βαθμὸς, θὰ ἀπονέμεται, ἔπειτα ἀπὸ ἐπιστημονικὴ δοκιμασία, στὰ ἀνώτερα στελέχη τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας. Καὶ πραγματικὰ τὸν ἔφεραν καὶ τὸν τίμησαν διαπρεπεῖς Ἕλληνες ἀρχαιολόγοι ἕως τὰ χρόνια μου. Καὶ πράγμα παράξενο καὶ ἀνεξήγητο. Καταργήθηκε²⁷ ἡ σεβάσμια αὐτὴ ὀνομασία ἀφοῦ εἶχε κερδίσει ἐπὶ 153 χρόνια τὴν ὑπόληψη τῶν ἐπιστημόνων καὶ ἀφοῦ εἶχε δοκιμαστεῖ ἡ ἠθικὴ ὑπόσταση τῶν κατόχων του μέσα στὶς ἐσωτερικὲς καὶ ἐξωτερικὲς θύελλες τῆς ἱστορίας μας τῶν χρόνων αὐτῶν. Τὸ πλέον θλιβερὸ ὅμως εἶναι ὅτι σήμερα ἀντιποιοῦνται τὸν τίτλο ἐκεῖνοι ποὺ ζήτησαν καὶ συνέργησαν στὴν κατάργησή του. Ἦταν ἄραγε ἀντικαποδιστριακοὶ καὶ

τοὺς θύμιζε ὁ τίτλος, πρὶν ἀπὸ 28 χρόνια, τὸν Καποδίστρια καὶ τὸν Μουστοξύδη ἢ γνώριζαν ὅτι δὲν εἶχαν τὴν ἐπιστημονικὴ δυνατότητα νὰ τὸν ἀποκτήσουν; Μιὰ παρόμοια περιπτώση περιγράφει ἕνας ἀρχαῖος μυθογράφος²⁸.

Κύριας σημασίας στὸ ψήφισμα διορισμοῦ τοῦ Μουστοξύδη εἶναι τὰ καθήκοντα ποὺ τοῦ ἀνέθεσε ἡ Πολιτεία. Πρῶτο καθήκον ἦταν οἱ ἀνασκαφές γιὰ τὴν εὕρεση τῶν ἀρχαίων ποὺ βρισκόταν θαμμένα στὴ γῆ καὶ ἡ συλλογὴ καὶ φύλαξη στὸ Μουσεῖο ὄλων ἐκείνων ποὺ ἦταν σκορπισμένα καὶ ἀδέσποτα σ' ὅλο τὸ Κράτος. Ὁ λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο πρέπει νὰ γίνει ἡ συλλογὴ εἶναι ἐπιστημονικός· συντελοῦν στὴν πρόοδο τῆς Φιλολογίας καὶ τῶν Τεχνῶν. Δὲν γίνεται ἀκόμη ἐπίκληση τῶν ἐνδόξων προγόνων οὔτε μνημονεύονται οἱ ἀπόγονοι ποὺ τοὺς μοιάζουν, κάτι ποὺ θὰ φθάσει στὴν ὑπερβολὴ κατὰ τὴν πρώτη βασιλεία. Οἱ ἀρχαιότητες γιὰ τὸν Καποδίστρια εἶναι ὠφέλιμες στὴν ἐπιστῆμη καὶ τὴν Τέχνη, δηλαδὴ στοὺς ἀνθρώπους.

Ἡ Κυβέρνηση δὲν αὐτοσχεδίαζε πλέον. Γιὰ τὰ καθήκοντα τοῦ Ἐφόρου χρειάζοταν πρόσωπο ἔμπειρο στὴν ἀρχαιολογία, ἐπιστήμονα. Στὰ χρόνια ἐκεῖνα ὑπῆρχαν στὴν Κέρκυρα καὶ τὴν Αἴγινα ἐξαίρετοι Ἑλληνες φιλόλογοι, ὁ Κωνσταντῖνος Ἀσώπος καὶ ὁ Γεώργιος Γεννάδιος, ἀλλὰ ὄχι ἀρχαιολόγοι. Μόνος ὁ Μουστοξύδης ἀνάμεσα στοὺς Ἑλληνες ἦταν ὁ κατάλληλος. Ὁ Καποδίστριας τὸν κάλεσε γι' αὐτὸν τὸν λόγο καὶ ὄχι γιατί ἦταν Ἐπτανήσιος, ἢ Βενετσιάνος, ὅπως εἰρωνευόταν ἡ Ἀντιπολίτευση.

Ἄλλος λόγος τοῦ διορισμοῦ τοῦ Ἐφόρου τοῦ Μουσείου ἦταν ἡ καλλιέργεια τῆς ἐπιστήμης· ὁ Καποδίστριας ζητοῦσε νὰ σαφηνιστοῦν οἱ ἀρχαιότητες, δηλαδὴ νὰ μελετηθοῦν, νὰ ἐξηγηθοῦν καὶ νὰ δημοσιευθοῦν. Δὲν ἐπιθυμοῦσε μόνο τὸν καταρτισμὸ μιᾶς συλλογῆς, ἔστω σπουδαίας, ὅπως ἦταν τότε ἡ μόδα· ἤθελε τὴν ἐξήγηση τῶν ἀρχαιοτήτων. Πρέπει νὰ συσχετίσωμε τὸ ψήφισμα διορισμοῦ τοῦ Μουστοξύδη μὲ ὅσα ἀρχαιολογικὰ εἶχαν γίνει ἀκριβῶς ἕξι μῆνες πρὶν στὴν Ἰταλία. Στις 21 Ἀπριλίου τοῦ 1829 ἐγίνε στὴ Ρώμη ἡ πρώτη συνεδρίαση τοῦ Ἰνστιτούτου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἀλληλογραφίας (Istituto di Corrispondenza Archeologica), αὐτὸ ποὺ ἀργότερα ἐγίνε καὶ εἶναι σήμερα τὸ Γερμανικὸ Ἀρχαιολογικὸ Ἰνστι-

τοῦτο τῆς Ρώμης, πρόδρομος τοῦ ἀθηναϊκοῦ, πού ιδρύθηκε 47 χρόνια ἀργότερα, τὸ 1876. Ἀνάμεσα στὰ μέλη τοῦ Ἰνστιτούτου τῆς Ρώμης ὁ Μουστοξύδης ἦταν ὁ μόνος Ἑλληνας τακτικὸ μέλος.

Γνώριζε ὁ Καποδίστριας τὴν ἴδρυση τοῦ Ἰνστιτούτου καὶ τὸ ἔλαβε ὡς πρότυπο, γιὰτὶ κύριος σκοπὸς του ἦταν ἡ καλλιέργεια τῶν Ἑλλήνων, τῶν νέων πρῶτα πρῶτα, ἡ ὁποία ἐπιτυγχάνεται μὲ τὴ μόρφωση καὶ τὴν κλασικὴ παιδεία. Ἐνα μουσεῖο μὲ βουβῆς πέτρες τοῦ ἦταν ἄχρηστο.

Μὲ τὴν τοποθέτηση ὡς Ἐφόρου τοῦ Μουστοξύδη γεννήθηκε ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία. Ἐνας Ἑλληνας, ὁ μόνος ἐκεῖνα τὰ χρόνια, πού γνώριζε ἀρχαιολογία μὲ τὴ σημερινὴ τῆς ἔννοια, ὅτι δηλαδὴ εἶναι πρῶτα πρῶτα ἱστορικὴ ἐπιστῆμη καὶ ὄχι θησαυροθηρία, ἀνέλαβε τὴ φροντίδα τῆς συλλογῆς καὶ τῆς προστασίας τῶν ἀρχαίων. Ἐως τότε ἦσαν ἀδέσποτα ἢ στὰ χέρια ἀνθρώπων πού ἀπὸ τὴν ἀξία τους ἐννοοῦσαν μόνο τὴ χρηματικὴ. Μὲ νομοθετικὰ ὄπλα τὸ ἄρθρο ΙΗ' τοῦ συντάγματος τῆς Τροικῆνος καὶ τὶς ξεχωριστὲς ὁδηγίες τοῦ Κυβερνήτη πρὸς τοὺς Ἐκτάκτους Ἐπιτρόπους ἄρχισε ὁ Μουστοξύδης τὸν ἀγῶνα του. Ἀλληλογραφία μὲ τὶς Ἀρχές, τοὺς Τοποτηρητές, τοὺς Διοικητές, τοὺς Δημογέροντες. Ἀνασκαφές, περιοδεῖες, ὅλα συγχρόνως μὲ τὰ ἄλλα του καθήκοντα, τὰ σπουδαιότερα, πού ἦταν τὸ Ὀρφανοτροφεῖο μὲ τὰ ὄρφανὰ τοῦ Ἀγῶνα καὶ τὸ Κεντρικὸ Σχολεῖο πού μόρφωνε τοὺς νέους δασκάλους γιὰ τὰ σχολεῖα πού ἕνα - ἕνα ξεπετάγονταν στὰ χωριὰ τῆς ἐλευθερωμένης γῆς.

Δὲν ἀποτάθηκε ὁ Μουστοξύδης γιὰ τὴ συγκέντρωση ἀρχαίων μόνο στοὺς ὑπαλλήλους τοῦ Κράτους. Καὶ οἱ ἀγωνιστὲς δὲν ἐξαρέθηκαν. Σὲ γράμμα του πρὸς τὸν Κωνσταντῖνο Κανάρη, τὸν πυρπολητὴ, τοῦ ἔγραψε: «... Ὁ Κόντε Βιάρος μοῦ ἀναγγέλλει, πὼς ἔχετε στείλει κομμάτια ἀπὸ ἀγάλματα. Σὰς εὐχαριστῶ ἐκ μέρους τοῦ Μουσείου μας καὶ σὰς συνιστῶ στὰ ταξίδια σας νὰ ψάχνετε γιὰ ἐπιγραφές, ἀγάλματα, ἀνάγλυφα καὶ ὅ,τι μπορεῖτε νὰ βρῆτε ἀρχαῖο. Μὲ τὴν ἀξία τοῦ ὀνόματός σας θὰ εἶναι εὐκόλο νὰ τὰ ἀποκτήσετε καὶ ἡ κορβέτα σας εἶναι ἄριστον μέσον μεταφορᾶς.

Σημειῶνεται, σὰς παρακαλῶ, τὴ χώρα, τὸν τόπο, ἢ τὸ κτί-

ριο, ἀπ' ὅπου ἔχετε πάρει τὶς ἀρχαιότητες αὐτές. Αὐτὰ τὰ ὑπολείμματα, ποὺ δείχνουν τὴν καλαισθησία τῶν προγόνων μας, θὰ χρειαθοῦν, γιὰ νὰ ἐμπνεύσουν τοὺς νέους μας καὶ ἴσως βροῦν ἐκεῖνοι (οἱ πρόγονοι δηλαδὴ) σὲ τούτους μιὰ μέρα συναγωνιστὲς στὶς τέχνες, ὅπως βρῆκαν στὸ πρόσωπό σας τέτοιους στὴν ἀξία. Καὶ προσφέροντας ἔτσι μιὰ ὑπηρεσία στὴν Πατρίδα, θὰ προβλέψετε ἴσως γιὰ τὴ δόξα σας, γιὰτὶ θὰ συντελέσετε νὰ φανοῦν γλύπτες, ποὺ θὰ τιμῆσουν, δὲν ἀμφιβάλλω, τὴ σμίλη τους, μὲ τὸ νὰ φιλοτεχνήσουν τὸ ἄγαλμα τοῦ ἄφοβου ἐμπρηστοῦ τῶν βαρβάρων ...»²⁹.

Μᾶς ἔχουν σωθεῖ πολλὰ ἔγγραφα τοῦ ἀρχαίου τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου τῆς Αἴγινας καὶ μποροῦμε νὰ παρακολουθήσουμε τὴ διεξαγωγή τῆς ὑπηρεσίας μέρα μέρα. Γνωρίζουμε ἀκόμη ποῖα καὶ πόσα ἀρχαῖα συγκέντρωσε ὁ Μουστοξύδης, καὶ πρὶν ἀπὸ αὐτὸν ὁ Βιάρος Καποδίστριας, στὸ Ἐθνικὸ Μουσεῖο, ἔργο μεγαλύτερο ἀπ' ὅ,τι θὰ περίμενε κανεὶς ἐκείνη τὴν ἐποχὴ καὶ συγχρόνως θεμελιακό. Ὅμως οἱ σύγχρονοι, καὶ ἐννοῶ κυρίως τὸν Ἀδαμάντιο Κοραῆ καὶ κάποιους Ἑλληνες ποὺ ἔμειναν ἀνώνυμοι, ἀρνοῦνται τὸ ἔργο αὐτὸ τῶν δύο Ἐπτανησίων, ὅπως τοὺς χαρακτηρίζαν, καὶ τοὺς ἀποδίδουν αἰσθήματα μίσους πρὸς τὴν ἀρχαιότητα καὶ τὴ μνημειακὴ τῆς παράδοσης.

Ἀπὸ τοὺς ἀρνητὲς ποὺ ὀνόμασα, ὁ Κοραῆς, 83 ἐτῶν, μακριὰ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα τὴν ὁποία ποτὲ δὲν πάτησε καὶ δὲν εἶδε, ἔκρινε τὰ πράγματα μὲ τὰ μάτια τῶν ἐχθρῶν τοῦ Κυβερνήτη, ἐκείνων ποὺ τὸν ἔφεραν καὶ στὸν θάνατο. Δέχεται ὁ Κοραῆς τὶς συκοφαντίες τῶν ἀλληλογράφων του τῆς Αἴγινας καὶ τῆς Σαλαμίνας, πιστεύει τὰ ὅσα ἀνυπόστατα διακηρύσσει ἢ ἐφημερίδα Ὁ Ἀπόλλων τῆς Ὑδρας, καὶ συνθέτει λιβέλλους ἐναντίον τοῦ Καποδίστρια. Τὸ 1830 τύπωσε τὸν «Πρῶτο διάλογο δύο Γραικῶν»³⁰, κείμενο γεμάτο ἐμπάθεια καὶ ἀνακρίβειες καὶ τὸν ἐπόμενο χρόνο 1831 κυκλοφόρησε τὸν δεῦτερο³¹, μετὰ τὴ δολοφονία τοῦ Κυβερνήτη. Σ' αὐτὸν διατυπώνει τὴ συκοφαντία ὅτι «Ὅλων τῶν ἄλλων ποτὲ τόπων λαμπρῶν τῆς Ἑλλάδος περισσότερο ἀποστρέφεται ὁ Καποδίστριας τὰς Ἀθήνας, διότι μόνον τὸνομα Ἀθηναί ἀνακαλεῖ εἰς τοὺς Ἑλληνας λαμπρὰς ἀναμνήσεις. Καὶ ἤθελε χαρῆ καθ' ὑπερβολὴν, ἂν οἱ βάρβαροι κατεσύντριβον καὶ ὅ,τι ἀκόμη

σώζεται εις την πόλιν αὐτὴν τῆς ἀρχαίας δόξης μνημείον - - τί φανερώνοσι ταῦτα; Εἶναι Ἑλλήν ὁ Καποδίστριας;».

Προχωρεῖ ὅμως ἀκόμη περισσότερο. Τὸν κατηγορεῖ ὅτι ἀρπάζει τὰ πολύτιμα ἀρχαῖα τοῦ μουσείου τῆς Αἴγινας καὶ τὰ κρύβει σὲ ὑπόγειες ἀποθήκες, τὰ δίνει στοὺς φίλους του ποὺ τὰ παίρνουν μαζί τους ἔξω ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα καί, τέλος, τὰ πουλάει. Σήμερα, 180 χρόνια μετὰ τὴ συγγραφὴ τοῦ ἀξιοθρήνητου ψευδώνυμου κειμένου ἀπὸ τὸν Κοραῆ γνωρίζουμε, ἀπὸ τὰ ἔγγραφα τῶν ἀρχείων καὶ ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ πράγματα, δηλαδὴ τίς ἀρχαιότητες ποὺ ἄφησε συγκεντρωμένες στὸ μουσεῖο τῆς Αἴγινας ὁ Μουστοξύδης, πόσο μωρόπιστος καὶ ἐμπαθῆς ὑπῆρξε στὸ ζήτημα αὐτὸ ὁ Κοραῆς. Ἀλλὰ ἂν ὁ μέγας φιλόλογος ὑπῆρξε ἄδικος καὶ υἱοθέτησε ψεύδη τὰ ὁποῖα ἐμφάνισε ὡς ἀλήθειες, τοῦτο ὀφείλεται κυρίως στοὺς πληροφοροδότες του στοὺς ὁποίους ἔδινε πίστη. Κάποιος ἀπὸ τοὺς Ἑλληνες ἀντιπάλους τοῦ Κυβερνήτη, λόγιος ὅπωςδήποτε, ἴσως ἓνας ἀπὸ τοὺς δασκάλους τοῦ Κεντρικοῦ Σχολείου, ἔπλασε τὴν ἱστορία τῆς ἀντίδρασης τοῦ Καποδίστρια πρὸς τὰ μνημεῖα τῶν Ἀθηνῶν³². Ἡ ἴδια ἱστορία ἐπαναλαμβάνεται μὲ ἐλαφρὲς παραλλαγές, ἀπὸ τὸν Κοραῆ, ἀπὸ τὸν Φρειδερίκο Θείρσιο³³, ἀπὸ τὸν Κυριακὸ Πιπτάκη³⁴, ἀπὸ τὸν Λουδοβίκο Ροσσ³⁵, ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο Ραγκαβῆ³⁶. Ὅλοι τὰ ἄκουσαν ἀπὸ τρίτους, τῆς Ἀντιπολίτευσης.

Ἀλλὰ τὰ παλιὰ χαρτιά, λησμονημένα καὶ ἄγνωστα, τοὺς διαψεύδουν ὅλους. Ὁ Καποδίστριας καὶ ὁ Μουστοξύδης εἶχαν γνώση τοῦ ἑλληνικοῦ πνευματικοῦ παρελθόντος καὶ θεωροῦσαν τίς ἀρχαιότητες ὡς κύριο μέλημά τους. Ὁ Ἐφορος τοῦ Μουσείου ἦταν ὁ πρῶτος Ἑλληνας ποὺ μελέτησε καὶ δημοσίευσε γλυπτὰ καὶ ἐπιγραφές, ὁ μόνος ποὺ ἀσχολήθηκε μὲ τὴν ἀρχαία τοπογραφία. Στις 26 Μαΐου τοῦ 1830 γράφει³⁷ στὸν Κυβερνήτη, στὸ Ναύπλιο:

«Θέλω νὰ ἰδῶ ὀργανωμένο, ὑπὸ τὴ διακυβέρνησή σας τὸ Ἀρχαιολογικὸ Τμῆμα. Εἶχα ὑποβάλει σὴν ἐγκρισή σας σχέδιο ψηφίσματος. Σᾶς στέλλω τώρα τὴ μετάφραση. Δὲν ἔχω χρόνο νὰ τὸ ξαναδιαβάσω ἀλλὰ αὐτὴ τὴ στιγμή ἔχουν σημασία οἱ πράξεις κι ὄχι τὰ λόγια. Τὸ πρωτότυπο τὸ ἔστειλα στὸν κύριο Χρυσόγελο μαζί μὲ τὴν Ἐκθεσὴ μου ἀριθμὸς 51».

Τὸ *σχέδιον ψηφίσματος*³⁸ τὸ εἶχε ὑποβάλει στὸν Καποδίστρια στὶς 23 Δεκεμβρίου τοῦ 1829, δηλαδὴ δύο μόνον μῆνες μετὰ τὸν διορισμὸ του. Καὶ ἦταν τὰ 26 ἄρθρα του τὸ σχέδιο γιὰ τὸν πρῶτο ἑλληνικὸ ἀρχαιολογικὸ νόμο. Δὲν κυρώθηκε γιὰ λόγους, ὑποθέτω, κοινωνικοὺς καὶ πολιτικοὺς. Ἦταν αὐστηρὸ καὶ πρόβλεπε χρηματικὲς ποινὲς ποὺ δὲν θὰ ἦταν δυνατὴ ἡ ἐπιβολὴ τους καὶ κατανοητὴ ἡ σκοπιμότητά τους, σὲ μιὰν ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποία ἡ ἀντιπολίτευση ἔβλεπε παντοῦ ἀνελεύθερα μέτρα. Ἀντὶ τοῦ νόμου ὁ Κυβερνήτης ἔκρινε καλύτερο νὰ στείλει στοὺς Ἐκτάκτους Ἐπιτρόπους τὴν Ἐγκύκλιο³⁹ ἀρ. 953 τῆς 23 Ἰουνίου 1830, στὴν ὁποία περιέχονταν ὅλα τὰ οὐσιώδη μέτρα γιὰ τὴν προστασία τῶν ἀρχαίων ποὺ εἶχε προτείνει μὲ τὸ σχέδιό του ὁ Μουστοξύδης. Καὶ γιὰ τὴν ἱστορία τοῦ πράγματος, τὸ σχέδιο ψηφίσματος τοῦ Μουστοξύδη, ποὺ δὲν ἐφαρμόστηκε στὴν Ἑλλάδα τοῦ Καποδίστρια, ἔγινε ἀρχαιολογικὸς νόμος τοῦ Ἠνωμένου Κράτους τῶν Ἰονίων Νήσων ἔπειτα ἀπὸ 18 χρόνια, τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1847, ὅταν τὰ Ἴονια Νησιὰ διοικοῦσε Λόρδος Μεγάλος Ἀρμοστής καὶ βασιλευε ἡ Βικτωρία⁴⁰.

Ἡ μεγάλη λοιπὸν κατηγορία κατὰ τοῦ Καποδίστρια καὶ τοῦ Μουστοξύδη ἦταν πὼς μισοῦσαν τὶς ἀρχαιότητες τῆς Ἀθήνας. Τοὺς ἐξερέθιζε, λένε, καὶ ἡ μνεῖα τοῦ ὀνόματος τῆς πόλης. Πὼς ὅμως θὰ τὶς προστάτευαν ἀφοῦ, τότε, ἡ Ἀκρόπολη ἦταν φρούριο ἀπρόσιτο, ὅπου ἔμενε ἰσχυρὴ τουρκικὴ φρουρὰ καὶ τὴν Ἀθήνα τὴν ἐξουσίαζαν οἱ Τοῦρκοι; Ὅμως ὁ Μουστοξύδης κάνει σχέδια γιὰ τὴν ἡμέρα ποὺ ἡ Ἀθήνα θὰ γίνῃ ἑλληνικὴ. Σὲ ἄγνωστο καὶ ἀδημοσίευτο⁴¹ γράμμα του τῆς 15 Αὐγούστου 1830 γράφει πρὸς τὸν Καποδίστρια, στὸ Νάυπλιο: «Ὅταν ἡ Ἀθήνα περιέλθῃ στὴν κατοχὴ μας, θὰ εἶναι ὀρθὸ νὰ συστήσουμε μιὰ ἐπιτροπὴ, γιὰ νὰ ἐπιβλέπει τὴ διαφύλαξη τῶν μνημείων καὶ γιὰ νὰ ἐπισημάνει τὰ σημεῖα ὅπου θὰ ἐπιτραπῇ ἡ οἰκοδόμησις ὥστε νὰ μὴ ἐπιβαρυνθοῦν οἱ τόποι ὅπου θὰ εἶναι δυνατὸν στὸ μέλλον νὰ γίνουν ἀξιόλογες ἀνασκαφές».

Ἐδῶ θυμίζω ὅτι ὅταν ἐπὶ Βαυαρῶν ἔγινε ἡ Ἀθήνα πρωτεύουσα δὲν λήφθηκε ἀπὸ τοὺς Ἑλληνες ἡ ἴδια φροντίδα, ἐκεῖνη ποὺ σχεδίαζε ὁ Μουστοξύδης, ὁ ὁποῖος γιὰ νὰ ἐνεργήσῃ δὲν

περίμενε την ελευθέρωση της πόλης, αλλά, παρά τις πολιτικές αντιξοότητες, έστειλε στην Αθήνα ειδικό υπάλληλο, τον Αθανάσιο Ιατρίδη, για περισυλλογή αρχαίων. Απευθύνεται⁴² πρὸς τὴν κατὰ τὴν Ἀττικὴ καὶ Εὐβοία Ἐπιτροπὴ καὶ ζητεῖ τὴν συνδρομὴ της. Ἐκείνη βιάστηκε νὰ πληροφορήσει σχετικὰ τοὺς Ἀθηναίους· λέγει μάλιστα τὴν ἀπάντησή της πρὸς τὸν Μουστοξύδη ὅτι «ἐσπεύσαμεν νὰ ἐκδώσωμεν πρὸς τοὺς ἐνταῦθα κατοίκους προτρεπτικὴν ἐπ' αὐτῷ τούτῳ πρόσκλησιν - - συνοδευομένην μὲ προσταγὴν τοῦ Ἐξουσιαστοῦ Ὁθωμανοῦ». Ἡ Ἐπιτροπὴ καὶ ὁ Ιατρίδης, μὲ τὴν ἄδεια καὶ τὴν ὑποστήριξη τῶν Τούρκων, παρουσιάστηκαν στοὺς Ἀθηναίους προύχοντες οἱ ὁποῖοι ὅμως ἀρνήθηκαν νὰ συνεργασθοῦν. Ἰσχυρίστηκαν ὅτι θὰ ἔκαναν μουσεῖο μόνοι τους καὶ θὰ συγκέντρωναν ἐκεῖ τὰ σκορπισμένα ἀρχαῖα. Ὁ Ιατρίδης δὲν τοὺς πίστεψε καὶ παρακάλεσε⁴³ τὸν Μουστοξύδη: «Ἐὰν εὐαρεστήθετε λοιπὸν λάβετε τὴν καλωσύνην νὰ γράψητε τοῦ κυρίου Καλογεροπούλου (ἐπειδὴ ἡ ἐπίλοιπος Ἐπιτροπὴ ὀλίγον φροντίζει νὰ ὁμιλήσῃ εἰς τοὺς ἐδῶ προεστούς), ὁποῦ ἐὰν τῷ ὄντι ἔχουν σκοπὸν νὰ ἀναγείρωμεν Μουσεῖον νὰ λάβουν φροντίδα καὶ νὰ συνάξουν ὅλας τὰς σποράδην ἀρχαιότητας εἰς ἓν μέρος διὰ νὰ τὰς ἀπαλλάξουν εἰς τὸ ἐξῆς ἀπὸ τὰς καθημερινὰς κολοβώσεις καὶ κτισίματα εἰς τοὺς οἴκους ὅπου κτίζουν καθημερινῶς». Καὶ τελειώνει τὸ γράμμα του: «Οἷους εὔρον τοὺς Μεγαρεῖς καὶ Ἐλευσινίους εἰς τὴν ἀδιαφορίαν καὶ δύστροπον, τὸ διπλοῦν εὐρίσκω τοὺς νῦν Ἀθηναίους εἰς τὴν ἀνόρθωσιν τοῦ καλοῦ».

Καὶ αὐτοὺς τοὺς λόγους δὲν τοὺς γράφει κάποιος ποῦ συμπαθεῖ τὸν Μουστοξύδη ἀλλὰ ἓνας κρυφὸς ἐχθρὸς τῆς Κυβερνήσεως, ὅπως ἀποδείχτηκε εὐθύς μετὰ τὴν δολοφονία τοῦ Κυβερνήτη⁴⁴. Ὁ Μουστοξύδης προσπάθησε νὰ προστατεύσει τὰ ἀρχαῖα τῆς Ἀθήνας, ὅταν ἡ πόλις ἦταν ἀκόμη κάτω ἀπὸ τὸν ζυγὸ τῶν Τούρκων. Οἱ Ἀθηναῖοι ἀντιδρούσαν. Φανερὸς πρωταγωνιστὴς τὴν ἀντίδραση ἦταν ὁ δημογέροντας Ἀνάργυρος, ὁ κατόπιν πρῶτος δήμαρχος Ἀθηναίων Ἀνάργυρος Πετράκης (1793-1876). Ὁ Ιατρίδης προσπάθησε νὰ τὸν πείσει νὰ τὸν βοηθήσει ἀλλὰ ἐκεῖνος ἦταν ἀρνητικὸς, ὅπως μᾶς διηγεῖται σὲ ἀναφορὰ του τοῦ Ἰουνίου 1831: «Περὶ

δὲ τῆς ἐξ Ἀθηνῶν μετακομιδῆς, δὲν μ' ἐσυγχωρήθη οὐδεμία ἀρχαιότης. Ἀρκεταὶ ἦσαν ἐνώπιον τῆς Ἐπιτροπῆς παρόντων καὶ τῶν Δημαρκοτοσμπασίδων διὰ νὰ τοὺς ἀπαλύνω τὴν θρασυτητα, ἀλλὰ δὲν ἐπέτυχον· ἡ πρώτη καὶ ἡ ἐσχάτη ἄκανθα διὰ νὰ ἐμποδιοθοῦν ἦσαν ὁ κυρ Ἀνάργυρος»⁴⁵.

Ὁ Μουστοξύδης ἀπελπισμένος ἀπὸ τὴν στάση τῶν Ἀθηναίων γράφει⁴⁶ ἀμέσως, στὶς 10 Ἰουνίου πρὸς τὴν Ἐπιτροπὴ Ἀττικῆς καὶ Εὐβοίας: «Αἱ Ἀθηναῖοι ἔχουσι βεβαίως διὰ τὴν ἀρχαίαν δόξαν, διὰ τὰ πλούτη τῶν ἀρχαιοτήτων, τὸ δικαίωμα ν' ἀπαιτῶσιν ἐν Μουσεῖον, ἀλλ' εἶναι λυπηρὸν ἐν τοσοῦτῳ οἱ ξένοι ἢ ἀμελεῖς νὰ φθείρωσι τὰ ἀξιοσέβαστα ἐκεῖνα λείψανα. Ἐπαγρυπνεῖτε, παρακαλῶ, ὄχι μόνον διὰ τὴν ὑπόληψιν τοῦ Ἑλληνικοῦ ὀνόματος, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἰδικὴν σας, ὥστε νὰ ἀπαγορευθῶσι αἱ φθοραὶ αὗται καὶ πωλήσεις, ὥστε οἱ ἐκεῖ τῶν δυναμένων ξένοι ἢ τοιοῦτοι νομιζόμενοι, νὰ μὴ οἰκιοποιοῦνται τὴν ἰδίαν οἰκιακὴν μας κληρονομίαν».

Τὸ κλίμα τῆς συκοφαντίας κατὰ τοῦ Καποδίστρια, ποὺ εἶχε δημιουργήσει ἡ Ἀντιπολίτευση, φάνηκε εὐχάριστο καὶ σὲ ὀρισμένους ξένους. Ἐννοῶ κυρίως τὸν Φρειδερίκο Θείριο, διάσημο Γερμανὸ φιλόλογο, φιλέλληνα, ἔμπιστο τοῦ Λουδοβίκου Α' τῆς Βαυαρίας, ποὺ ἦλθε στὴν Ἑλλάδα τὸ 1831· μὲ τὸν Καποδίστρια ὅμως εἶχε παλαιότερη ἀλληλογραφία. Σὲ γράμμα του⁴⁷ τῆς 26 Ὀκτωβρίου 1829 τοῦ συνιστᾷ τοὺς δύο πρῶτους νέους Ἕλληνες ποὺ ἐκπαιδεύτηκαν στὴ στρατιωτικὴ σχολὴ τοῦ Μονάχου, τὸν Ἀλέξανδρο Ραγκαβῆ καὶ τὸν Σκαρλάτο Σοῦτσο (1806-1887)· τοῦ κάνει λόγο καὶ γιὰ ἄλλα ἐπουσιώδη θέματα καὶ καταλήγει: «Τὸ μεγάλο ζήτημα γιὰ τὸ ὁποῖο πρέπει νὰ ληφθῆ ἀπόφαση θὰ εἶναι - ὄχι νὰ βρεθῆ ἀλλὰ νὰ σχηματισθῆ ὁ ἡγέτης ποὺ θὰ εἶναι σὲ θέση νὰ κυβερνήσει τὴν Ἑλλάδα ὅταν ἡ Θεία Πρόνοια σᾶς ἀνακαλέσει ἀπὸ τὸ δοξασμένο πεδίο τῆς πολιτικῆς σας ζωῆς». Καὶ τὸ σπουδαιότερο ἀκολουθεῖ. Ὁ Λουδοβίκος τῆς Βαυαρίας εὐχαρίστως θὰ ἔκανε ὅ,τι ἔπρεπε γιὰ νὰ ἀνατραφεῖ ὁ μικρότερος γιὸς του κατὰ τέτοιο τρόπο, ποὺ νὰ εἶναι ἄξιος διάδοχος τοῦ Καποδίστρια.

Ἀκολούθησαν κι ἄλλες ἐπιστολὲς τοῦ Θείριου πρὸς τὸν Κυβερνήτη γιὰ τὸν ἴδιο σκοπὸ καὶ τὸ φθινόπωρο τοῦ 1831 ἦλθε στὴν Ἑλλάδα γιὰ νὰ μελετήσῃ τὰ ἀρχαῖα μνημεῖα καὶ νὰ

κάνει ανασκαφές. Ὁ Καποδίστριας τὸν ὑποδέχτηκε μὲ τὸν καλύτερο τρόπο⁴⁸. Ἐστειλε ἐντολὲς⁴⁹ σὺς διοικητικὲς ἀρχὲς τοῦ Κράτους νὰ τὸν διευκολύνουν σὲ ὅ,τι χρειαζόταν καὶ ἔγραψε⁵⁰ στὸν Μουστοξύδη μὲ τὸ ἴδιο πνεῦμα. Ὁ Θεΐριος ἔκανε τὴν περιοδεία του μὲ τὴ συντροφιά τοῦ Ἀλεξάνδρου Ραγκαβῆ καὶ τὴ συνοδεία ἀρχιτέκτονος καὶ τὲς ἐντυπώσεις του ἀπὸ τὴν Ἀργολίδα ἀνακοίνωσε στὸν Μουστοξύδη⁵¹ σὺς 25 Σεπτεμβρίου, δηλαδὴ 2 ἡμέρες πρὶν ἀπὸ τὴ δολοφονία τοῦ Καποδίστρια.

Παρὰ τὲς διευκολύνσεις καὶ τὲς περιποιήσεις πρὸς τὸν Βαυαρὸ καθηγητὴ, ἐκεῖνος δὲν παρέλειψε νὰ ἀκολουθήσει πιστὰ τὸν Κοραῆ καὶ τὸν ἀνώνυμο λιβελλογράφου τῆς Σαλαμίνας καὶ νὰ ἐπαναλάβει τὴν ἱστορία τῆς ἀπέχθειας τοῦ Κυβερνήτη πρὸς τὰ μνημεῖα τῆς Ἀθήνας. Ὁ Θεΐριος τοποθετεῖ τὸ ἐπεισόδιον κατὰ τὸ ὅποῖο ὁ Καποδίστριας φανέρωσε τὰ ἐχθρικά του αἰσθήματα πρὸς τὲς ἀρχαιότητες στὸν Γενάρη τοῦ 1828, ἀλλὰ ἦλθε στὴν Ἑλλάδα τέλος Αὐγούστου ἢ Σεπτέμβριου τοῦ 1831. Δὲν ἄκουσε λοιπὸν ὁ ἴδιος ὅσα ἰσχυρίζεται ὅτι εἶπε ὁ Κυβερνήτης. Τὲς ἡμέρες ἐκεῖνες ποῦ οἱ ἀντίπαλοί του εἶχαν ἀποφασίσει νὰ τελειώσουν μαζί του, καθὼς ὁ Θεΐριος δὲν εἶδε τὸν Καποδίστρια πρόθυμο νὰ δεχθεῖ τὸν Ὅθωνα ὡς βασιλιὰ τῆς Ἑλλάδος, υἱοθέτησε ἐντελῶς τὲς συκοφαντίες τῆς ἀντιπολίτευσης, τὲς περιέλαβε στὸ γνωστὸ βιβλίον του μὲ ἄλλες καὶ ὅλες μαζί συνεχίζον, ἀπὸ τὸ 1833, μία πορεία ἀπρόσκοπη. Δὲν θὰ μᾶς ἐνδιέφερε ἡ ἱστορία αὐτή, ποῦ γιὰ λόγους μνησικακίας διέδωσε, ἂν δὲν τὴν δέχονταν ὡς ἀληθινὴ καὶ σύγχρονοί μας Ἕλληνες ἱστορικοί⁵², οἱ ὅποιοι τὴν ἐπαναλαμβάνουν διακωμίζοντας ἕνα ψεῦδος καὶ μία ἀδικία, ἀκολουθώντας τὸν ἐμπαθὴ καὶ στραβὸ δρόμον τοῦ Κοραῆ.

Ὅλες αὐτὲς οἱ κατηγορίες καὶ οἱ μεταγενέστερες διηγήσεις ἄλλων, ἢ κατόπιν ἐχθρότητα τῶν Βαυαρῶν πρὸς κάθε ἐπίτευγμα τοῦ Καποδίστρια, ἔφθασαν ἕως τὸν μεγάλου ἀντίπαλου, τὸν Μέτερνιχ. Τὸ 1841 γράφοντας στὸν φίλον του Λόρδο τοῦ Μπωβάλ, ἀξιολογεῖ τὸ ἀρχαιολογικὸ ἔργον τοῦ Κυβερνήτη μὲ δύο γραμμὲς λέγοντας⁵³ ὅτι ἐκεῖνος « ἵδρυσεν ἕνα μουσεῖον γιὰ ἀρχαιότητες ποῦ δὲν γέμισεν, γιὰτὶ οἱ ξένοι εἶχαν ἀδειάσει τὴν Ἑλλάδα στὰ τελευταῖα δύο χιλιάδες χρόνια ». Μὰ τὸ

θαυμασιό για τὸν Καποδίστρια εἶναι ὅτι μέσα σὲ 40 μῆνες γέμισε τὸ μουσεῖο τῆς Αἴγινας καὶ ἔσωσε ἀπὸ τὴ διαρπαγὴ ἑκατοντάδες ἀρχαιοτήτες ποὺ τὶς ἔχουμε σήμερα καὶ τὶς μελετοῦμε.

Ἀπὸ τὸν Καποδίστρια ζητήθηκε τὸ ἀκατόρθωτο· νὰ ικανοποιήσει τὶς ἐπιθυμίες καὶ τὶς προσδοκίες τοῦ κάθε Ἑλληνα. Τῶν συνταγματικῶν, δηλαδὴ τοῦ Πετρόμπεη, τοῦ Φαρμακίδη, τοῦ Κωλέττη, τοῦ Πολυζωΐδη, τῶν Σούτσων. Καὶ ἀκόμη τῆς Ἐκκλησίας, τῶν κοτζαμπάσηδων, τῶν ἀτάκτων, τῶν Ὑδραίων. Ἐκείνων ποὺ βρίσκονταν στὴν Ἑλλάδα καὶ πολέμησαν κι ἐκείνων ποὺ κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ Ἀγῶνα σπούδαζαν στὴ Γερμανία. Ἀκόμη ἔπρεπε νὰ ικανοποιήσει τὶς ἐπιθυμίες καὶ τὶς προσδοκίες τῶν Φαναριωτῶν. Γιὰ ὅλους αὐτοὺς ὑπῆρξε τύραννος καὶ ὅσοι τὸν χαρακτήριζαν ἔτσι θεώρησαν φυσικὸ καὶ δημοκρατικὸ, δύο χρόνια μετὰ τὴ δολοφονία του νὰ ὑπηρετήσουν τὴν ἀπόλυτη μοναρχία.

Ἐμεῖς ὅμως ἀντικρίζοντας ὅσα συμβαίνουν στὸν τόπο μας καὶ ὅσα ἔγιναν στὰ 180 χρόνια ποὺ πέρασαν ἀπὸ τότε, θὰ βαστήξουμε στὴ μνήμη μας τὴν εἰκόνα ποὺ μᾶς ἄφησε ἓνας νέος Γάλλος ἀρχαιολόγος 26 χρονῶν τότε, ὁ Edgar Quinet (1803-1875), ὁ κατόπιν διάσημος ἱστορικός, ποιητὴς καὶ φιλόσοφος. Περιηγεῖται ὁ Quinet τὸ 1829 τὴν Πελοπόννησο καί, στὶς 31 Μαρτίου τὸ μεσημέρι, συναντᾷ κάπου τὸν Καποδίστρια μὲ τὴ συνοδεία του· τοὺς γραμματικούς του, λίγους στρατιῶτες τῆς φρουρᾶς του, μαζὶ τὸν Κολοκοτρῶνη καὶ τὸν Νικηταρᾶ καὶ τοῦ παρουσιάζεται: «Τοῦ ἐξομολογήθηκα» λέει «πόσο κακὴ ἰδέα εἶχα στὴν ἀρχὴ γιὰ τὴ διακυβέρνησή του καὶ τὴ λαϊκότητά του. Καὶ πόσο, ἔπειτα ἀπὸ τὸ ταξίδι μου, ἀναγκάστηκα ν' ἀλλάξω γνώμη γιὰ ὅλα αὐτά». Φεύγει ὁ Καποδίστριας καὶ ὁ νεαρὸς Quinet τὸν παρακολουθεῖ νὰ ξεμακραινέι: «περπατοῦσε πεζῆ ὅπως κι ὅλη του ἡ συνοδεία. Οἱ σημαῖες τῶν λογχοφόρων τὸν προσπερνοῦσαν μερικὰ βήματα. Περπατοῦσε στὴ μέση ὀμάδας καπεταναίων ποὺ ἦταν ντυμένοι μὲ κάτασπρη λινὴ στολή. Τοὺς ἀκολουθοῦσαν τὰ ἄλογά τους, ποὺ τὰ ἔσερναν ξοπίσω τους - - Ἐμεῖνα γιὰ πολλὴν ὥρα στὴν ἴδια θέση, μὲ τὰ μάτια καρφωμένα πάνω σ' αὐτὸ τὸ караβάνι, καθὼς κατέβαινε ἀπὸ κάτω μας κάνοντας ὅλο

στροφές ὡς τὸ βάθος τῆς κοιλάδας. Μ' αὐτὴ τὴ θανατερὴ ζέστη ἔβλεπα νὰ περπατάει πάντα ἐπικεφαλῆς, μὲ βῆμα σταθερό, αὐτὸς ὁ ἴδιος ἄντρας μὲ τὴν μπλὲ ρεδινοκότα, καταβλημένος κιόλας ἀπὸ τὰ χρόνια, ἐνῶ ἡ ζωὴ του δὲν τὸν εἶχε προετοιμάσει γιὰ τέτοιες ταλαιπωρίες. Ὅταν σκέφτηκα ὅτι μόνο ἡ δύναμη τῆς ψυχῆς του τὸν συγκρατοῦσε σ' αὐτὸ τὸ βαρὺ καθῆκον, ἡ σκηνὴ μὲ συγκίνησε ἀκόμα πὺ πολὺ. Ὅλοι ἐκεῖνοι ποὺ τὸν περιστοίχιζαν ἔμοιαζαν σὰν νὰ εἶχαν μαζευτεῖ τριγύρω του γιὰ νὰ ὑπερασπίσουν τὴν ιδέα ποὺ αὐτὸς ἀντιπροσώπευε. Γιατὶ ἦταν μόνος δίχως ὄπλα. Ἀναλογίστηκα πὼς δὲν ἦταν χωρὶς τὴν ἐπέμβαση τῆς θείας Πρόνοιας ποὺ αὐτὴ ἡ ἀχαλίνωτη ἐπανάσταση κι ἐκεῖνες οἱ ἀμέτρητες μέρες σφαγῆς εἶχαν ἐπὶ τέλος βρεῖ, γιὰ νὰ τὶς σταματήσει καὶ γιὰ νὰ τὶς ἐνώσει μὲ τὴν κοινωνία τῆς Εὐρώπης, τὸν ἄνθρωπο τὸν πὺ ἤρεμο, τὸν περισσότερο ἤσυχο, τὸν λιγώτερο πολεμικὸ, τὸν πὺ νηφάλιο, τὸ πνεῦμα τὸ περισσότερο ἀνοικτὸ στὶς μέρες μας.

Καθὼς γλιστροῦσε ἀνάμεσα στὰ βράχια, θά 'λεγε κανεὶς ὅτι ἔμοιαζε μὲ ἱεραπόστολο ποὺ ἔσερνε ξοπίσω του τὸ ποίμνιό του ἀπὸ ἀγρίους, μέσα σὲ ἔρημο»⁵⁴.

* Λόγος ποὺ ἐκφωνήθηκε στὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν κατὰ τὴν πανηγυρικὴ συνεδρία τῆς 23 Μαρτίου 2010. Θὰ δημοσιευθεῖ στὰ *Πρακτικὰ* τῆς Ἀκαδημίας.

1. Κυριάκου Σιμόπουλου, *Ἡ λεηλασία καὶ καταστροφή τῶν ἑλληνικῶν ἀρχαιοτήτων* (Ἀθήνα 1993), 318. Οἱ Ἀμερικανοὶ τῆς φρεγάτας Constitution ἄρπαξαν τὸ 1827 τὸ ἕνα ἀπὸ τὰ ἀγάλματα τῆς οἰκογενείας Θ. Ρέντη. Γιὰ τὴν ὄλη ὑπόθεση θὰ δημοσιεύσει μελέτη ὁ Γεώργιος Δεσπίνης. Τὰ ἀγάλματα ἀναφέρονται σὲ ἔγγραφο: Κ. Πιπτάκης, *ΑΕ* 1853, 805. *Ἱστορικὰ ἔγγραφα περὶ ἀρχαιοτήτων καὶ λοιπῶν μνημείων τῆς ἱστορίας κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἐπανάστασεως καὶ τοῦ Καποδίστρια*, ἐκδιδόμενα ὑπὸ Ε. Γ. Πρωτοψάλτη (Βιβλιοθήκη τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἀρ. 59) (ἐν Ἀθήναις 1967) ἀρ. 23 καὶ 63 (εἰς τὸ ἐξῆς Πρωτοψάλτης) καὶ στὸ βιβλίό μου, *Ἡ ἑλληνικὴ ἀνταπάη τοῦ Λουδοβίκου Ross* (Ἀθήνα 2009), 128, 129, 444.

2. Διήγησης Συμβάντων της Έλληνικής Φυλής, από τὰ 1770 ἕως τὰ 1836. Ὑπαγόρευσε Θεόδωρος Κωνσταντίνου Κολοκοτρώνης (Αθήνησιν 1846) 295-299.

3. Πρωτοψάλτης ἀρ. 27.

4. Πρωτοψάλτης ἀρ. 28.

5. Πρωτοψάλτης ἀρ. 29.

6. Πρωτοψάλτης ἀρ. 31.

7. André Papadopoulo-Vretos, *Mémoires biographiques-historiques sur le président de la Grèce, Le comte Jean Capodistrias* (Paris 1838) tome II, 122-123.

8. Γενική Ἐφημερίς τῆς Ἑλλάδος (εἰς τὸ ἔξῃς Γεν. Ἐφημ.) ἀρ. 56, 17 Αὐγούστου 1829, 229.

9. Πρωτοψάλτης ἀρ. 32.

10. Πρωτοψάλτης ἀρ. 37.

11. Ἐπιστολαὶ Ἰ.Α.Καποδίστρια, Κυβερνήτου τῆς Ἑλλάδος, Συλλεγεῖσαι μὲν καὶ καταταχθεῖσαι φροντίσει τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ, ἐκδοθεῖσαι δὲ παρὰ Ε.Α. Βετιάν, ἐνδὸς τῶν γραμματέων τοῦ Κυβερνήτου (Αθήνησιν 1842), τόμ. Β' ἀρ. 355.

12. Πρωτοψάλτης ἀρ. 41.

13. Πρωτοψάλτης ἀρ. 44.

14. εἶναι ἡ ΙΗ' παράγραφος τῆς «Διατάξεως Διοικήσεως τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπικρατείας» τῆς 1 Μαΐου 1827 τῆς Γ' Ἐθνικῆς Συνέλευσης τῶν Ἑλλήνων στὴν Τροιζήνα.

15. Πρωτοψάλτης ἀρ. 49. Ὁ Maison ἐνημερώθηκε γιὰ τὴν ἔλευση τῆς Ἐπιτροπῆς τῶν Σοφῶν ἀπὸ τὸν ὑπουργὸ τῶν Ἐσωτερικῶν τῆς Γαλλίας De Martignac μὲ ἔγγραφο τῆς 15 Νοεμβρίου 1828. Μέρος τοῦ κειμένου τοῦ ἔγγραφου, ποὺ δημοσίευσε σὲ μετάφραση ὁ Βασίλης Κρεμμυδάς, Ὁ γαλλικὸς στρατὸς στὴν Πελοπόννησο, *Πελοποννησιακὰ ΙΒ'* 1976-1977, 99, ἔχει ὡς ἔξῃς: «Ἡ κυβέρνηση τοῦ Βασιλιᾶ προτίθεται νὰ ἐπωφεληθῇ ἀπὸ τὴν παρουσία στὴν Πελοπόννησο τοῦ στρατοῦ ποὺ διοικεῖτε γιὰ τὴν ἐκτέλεση διαφόρων ἐρευνῶν σχετικὰ μὲ τὴν κατάσταση τῆς ἀρχαίας αὐτῆς κλασσικῆς γῆς. Ἡ θέση ὅπου βρισκόταν ἡ Ὀλυμπία θὰ εἶναι ἀπὸ τὶς πρῶτες περιοχὲς ποὺ πρέπει νὰ ἐρευνηθοῦν καὶ πιστεύουμε ὅτι οἱ ἀνασκαφὲς κάτω ἀπὸ καλὴ καθοδήγηση θὰ μᾶς προμηθεύσουν μὲ ἀθηντικὲς ἀποδείξεις γιὰ τὴν ἀρχαία τοπογραφία αὐτῆς τῆς χώρας καὶ μὲ πολύτιμα ὑπόλοιπα τῆς ἀρχαίας γλυπτικῆς... Δίκαιο εἶναι, ἡ Γαλλία, ποὺ τὰ προστατευτικὰ τῆς στρατεύματα ἀπελευθέρωσαν τὴν Ἑλλάδα, νὰ εἶναι ἡ πρώτη ποὺ θὰ ἐπωφεληθῇ ἀπὸ τὸν πλοῦτο ποὺ τὸ ἑλληνικὸ ἔδαφος μπορεῖ ἀκόμη νὰ προσφέρῃ στὴν ἐπιστῆμη καὶ στὶς καλὰς τέχνες».

16. Πρωτοψάλτης ἀρ. 49 καὶ 64. Γεν. Ἐφημ. ἀρ. 20, 9 Μαρτίου 1829.

17. Γιὰ τὴν ὅλη δράση τοῦ Γαλλικοῦ ἐκστρατευτικοῦ σώματος στὴν Ἑλλάδα, ποὺ ἀποχώρησε ὀριστικὰ στὶς 27 Ἰουλίου/ 7 Αὐγούστου 1833, βλ. Περικλῆ Περωτῆ, Ἡ ἐκστρατεία τοῦ Μαιζῶνος εἰς Πελοπόννησον, *Ἑλληνικὰ* 9, 1936, 37-54 καὶ Βασίλη Κρεμμυδά, ὁ.π. 75-102.

18. Amaury-Duval, *Souvenirs* (1829-1830), Paris 1835, 101.

19. ΓΑΚ, Γεν. Γραμμ. φ. 205 ἀρ. 118.

20. Πρωτοψάλτης ἀρ. 67.

21. Πρωτοψάλτης άρ. 68.
 22. Βλ. πρόχειρα: Γιάννη Κορδάτου, *Ἡ κοινωνική σημασία τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821* (Συλλογή 2008), 256-258· Κυριάκου Σιμόπουλου, *Ἡ λεηλασία καὶ καταστροφή τῶν ἑλληνικῶν ἀρχαιοτήτων* (Ἀθήνα 1993), 333-337.
 23. Τῆ σύμβαση βλ. στὸ βιβλίο τοῦ Βασιλείου Λεονάρδου, *Ἡ Ὀλυμπία* (Ἀθήνησι 1901), 140-145.
 24. *Ἀπομνημονεύματα* (ἔκδ. Γαλαξία), 342.
 25. Ἐγκύκλιος άρ. 73, Πρωτοψάλτης άρ. 82.
 26. Πρωτοψάλτης άρ. 84.
 27. Ν. 1232/1982.

28. Αἰσώπου, *Ἀλώπηξ καὶ βότρυς*. Οἱ ἴδιοι ἄνθρωποι, στερημένοι ἀπὸ οἰαδήποτε ἐπιστημονική ὑπόσταση καὶ συνείδηση διέλυσαν, στὸ ὄνομα τῆς «δημοκρατικῆς ἰσότητος», κάθε ἐπίτευγμα τοῦ πρὸ τοῦ 1967 παρελθόντος, ἀκόμη καὶ ὃ, τι εἶχε σεβαστεῖ τὸ 1967, ἐξ αἰτίας τῆς ἀδυναμίας τους νὰ ἐνσωματωθοῦν σὲ μιὰ Ὑπηρεσία ποῦ λειτουργοῦσε μὲ κανόνες, κυριότερος ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἦταν ἡ ἀνάγκη ὑπαρξῆς στὰ μέλη τῆς ἡθους καὶ ἐπιστημονικοῦ πνεύματος.

29. Ἀγάθης Νικοκάβουρα, *Ὁ Ἀνδρέας Μουστοξύδης καὶ ἡ παιδεία* (Κέρκυρα 1965), 63.

30. *Τι συμφέρει | εἰς τὴν ἐλευθερωμένην ἀπὸ Τούρκους | Ἑλλάδα | νὰ πράξη εἰς τὰς παρούσας περιστάσεις, | διὰ νὰ μὴ δουλωθῇ | Εἰς Χριστιανούς τουρκίζοντας. Διάλογος δύο Γραικῶν, ἐκδιδόμενος ἀπὸ τὸν Γ. Πανταζίδην* (Ἐν Παρισίοις 1830).

31. *Τι συμφέρει | εἰς τὴν ἐλευθερωμένην ἀπὸ Τούρκους | Ἑλλάδα | νὰ πράξη εἰς τὰς παρούσας περιστάσεις, | διὰ νὰ μὴ δουλωθῇ | Εἰς Χριστιανούς τουρκίζοντας. Διάλογος δύο Γραικῶν δεύτερος, ἐκδιδόμενος ἀπὸ τὸν Γ. Πανταζίδην* (Ἐν Παρισίοις 1831) 28-31, 63-64· *Σύμμικτα Ἑλληνικά. Ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς Κυβερνήσεως τοῦ Καποδίστρια καὶ ἐφεξῆς. Μέρος πρῶτον* (Ἐν Παρισίοις 1831) 16-17, 35-36· *Σύμμικτα Ἑλληνικά. Ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς Κυβερνήσεως τοῦ Καποδίστρια καὶ ἐφεξῆς. Μέρος δεύτερον. Φιλότητω δαπάνη τοῦ Δ. Βέρνη* (Ἐν Παρισίοις 1832) 13-14.

32. *Ἐπιστολὴ σιαλεῖσα ἐκ Σαλαμῖνος ἀπὸ φίλου πρὸς φίλον διατριβοντα εἰς Παρίσια. 1831* Δεκεμβρίου 8, σ. 20-21:

«... Ἄλλ' ἐπειδὴ ὁ λόγος εἶνε περὶ τοῦ χαρακτηρὸς τοῦ Μακαρίτου, δὲν ἤμπορῶ νὰ μὴ σὲ κοινοποιήσω, φίλε, ὅσα ἤκουσα ἀπὸ ἄνθρωπον διὰ πολλοὺς λόγους ἀξιόπιστον, συνόμιλον τοῦ Κυβερνήτου καὶ ὁμοτράπεζον, διὰ νὰ ἐξηγήσης ἐκ τούτων καὶ ἄλλα αἰνίγματα. “Ὅταν ὑπήγαμεν, λέγει, εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅλη ἡ συνοδία, καὶ πρὸ πάντων ἐγώ, ἤμεθα ἐνθουσιασμένοι διὰ τὸν κλασικὸν τοῦτον τόπον, καὶ ἐπομένως ἡ ὁμιλία μας καθ' ὅλον τὸν διάπλου καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ Πειραιῶς εἰς τὸ ἄστὺ ἀνάβασιν δὲν ἐστρέφετο εἰς ἄλλο, εἰμὴ εἰς τὴν ἀρχαιότητα, τῆς ὁποίας τὰ λαμπρὰ ἴχνη μᾶς περιεκύκλωναν πανταχόθεν. Ἄλλ' ὁποία ψυχρότης εἰς τὸ πρόσωπον καὶ εἰς τοὺς λόγους τοῦ Κυβερνήτου! ποσάκις παρέτρεψε τὴν ὁμιλίαν εἰς ὑλικώτερα ἀντικείμενα, ἀποφεύγων, ὅσον ἠδύνατο, τὸ νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὰς περὶ τῶν ἀθανάτων ἐκείνων μνημείων σπουδαιολογίας μας! Ἡ ἀναληθία του αὐτῆ τόσο ἐφάνη εἰς ὅλους καὶ παράδοξος καὶ παράκαιρος, ὥστε καὶ ὁ ἴδιος Κόμης Πάνιν, ὁ Ῥωσσοικὸς Ἀντιπρέσβυς, τὴν ἐσημείωσε, καὶ μὲ ἀνέφερεν ὕστερον πολλάκις περὶ αὐτῆς μὲ ἄκραν τοῦ ἀπορίαν».

Ἐξέταση ὄλων τῶν μαρτυριῶν περὶ τῆς ἐχθρότητας τοῦ Καποδίστρια καὶ τοῦ Μουστοξόδη δείχνει πὼς δὲν ὑπάρχει βάση ἀληθείας σὺς ἐναντίον τους κατηγορίες. Εἶναι ἐπαναλαμβανόμενες φήμες αὐριανικοῦ τύπου. Ὁ κύριος κατηγορος, ὁ Κοραῖς, ἦταν, ἐκ τῶν πραγμάτων, ὁ πλέον ἀναρμόδιος γιὰ νὰ μιλήσει.

Ἡ ψυχρὴ στάση τοῦ Καποδίστρια, κατὰ τὸν λιβελλογράφο τῆς Σαλαμίνας, δὲν ἀφοροῦσε τὰ ἀρχαῖα μνημεῖα οὔτε τὴν καλλιτεχνικὴ καὶ πνευματικὴ κληρονομιά τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Ἦταν σιωπηρὴ ἀποδοκιμασία τῆς προγονοπληξίας ποὺ εἶχε ἀρχίσει νὰ ἐκδηλώνεται καὶ θὰ μεσουρανήσει μὲ τὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία καὶ τοὺς ἰδρυτές τῆς Ἰάκωβο Ρίζο Νερούλο καὶ Ἀλέξανδρο Ρίζο Ραγκαβῆ. Ὁ Καποδίστριας εἶχε πραγματιστικὸ πνεῦμα καί, ὑποθετῶ, εὑρίσκει βαρετοὺς τοὺς ἐνθουσιασμοὺς τῶν ἀγνώστων μας συντρόφων του στὸ ταξίδι στὴν Ἀθήνα. Τὸ ἐνδιαφέρον του γιὰ τὰ μνημεῖα ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὶς ἐνέργειές του γι' αὐτά, ὅπως καὶ τὸ ἐνδιαφέρον του γιὰ τὴν κτῆση τῆς Ἀθήνας καὶ τῆς Στερεᾶς γενικότερα. Ἄς ἰδεῖ κανεὶς τὴν πολιτικὴ του γιὰ τὴν ἐπέκταση τῶν συνόρων ποὺ βρῆκε τὸ 1828. Ὅσο γιὰ τὰ λαμπρὰ ἔχνη ποὺ περιέβαλλαν πανταχόθεν τὴν ὁμάδα τοῦ Καποδίστρια στὴν Ἀθήνα, δὲν ἔχει κανεὶς παρὰ νὰ διαβάσει τὴν περιγραφὴ τοῦ L. Ross ὅταν πρωτοπάτησε στὴν πόλη.

33. *De l'état actuel de la Grèce et des moyens d'arriver à sa restauration*, par Mr. Frédéric Thiersch, Leipzig F. A. Brockhaus 1835. Ἑλληνικὴ μετάφραση: Φρειδερίκου Τίρς, *Ἡ Ἑλλάδα τοῦ Καποδίστρια* (μετ. Ἀ. Σπήλιου, Ἀφοὶ Τολίδη 1972) Α', 67.

34. Τὴ διήγηση τοῦ Κ. Πιττάκη γιὰ τὴν ἀντιπάθεια τοῦ Καποδίστρια πρὸς τὰ μνημεῖα διασώζει ὁ Λουδοβίκος Ross.

35. Λουδοβίκου Ρός, *Ἀναμνήσεις καὶ ἀνακωνώσεις ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, 1832-1833*, (μετάφραση Α. Σπήλιου, Ἀφοὶ Τολίδη) (Ἀθήνα 1976) 49-50.

36. *Antiquités helléniques* (Athènes 1842) 7-8. Βλ. καὶ σχετικὴ ἐπιστολὴ τοῦ Μουστοξόδη ποὺ δημοσιεύει ἡ Ἀγάθη Νικοκάβουρα, ὁ.π. 93.

37. Μητρόπολη Κερκύρας. Ἀρχεῖο Μουστοξόδη.

38. Ἀγγελικῆς Κόκκου, *Ἡ μέριμνα γιὰ τὶς ἀρχαιοτήτες στὴν Ἑλλάδα καὶ τὰ πρῶτα μνημεῖα* (Ἀθήνα Ἑρμῆς 1977 καὶ Ἐκδόσεις Καπὸν 2009) 51-53· Β. Χ. Πετράκου, *Δοκίμιο γιὰ τὴν ἀρχαιολογικὴ νομοθεσία* (Ἀθήνα 1982) 117-120 (εἰς τὸ ἐξῆς: *Δοκίμιο*).

39. *Γεν. Ἐφημ.* Ε' ἀρ. 50, 28 Ἰουνίου 1830· Πρωτοψάλτης ἀρ. 117.

40. *Δοκίμιο* 120-123.

41. Μητρόπολη Κερκύρας. Ἀρχεῖο Μουστοξόδη.

42. Μητρόπολη Κερκύρας. Ἀρχεῖο Μουστοξόδη.

43. Μητρόπολη Κερκύρας. Ἀρχεῖο Μουστοξόδη.

44. Γεωργίου Φαρμακίδη, *Ὁ ζωγράφος Ἀθανάσιος Ἰατρίδης*, Ἀθήνα 1960.

45. Μητρόπολη Κερκύρας. Ἀρχεῖο Μουστοξόδη.

46. Μητρόπολη Κερκύρας. Ἀρχεῖο Μουστοξόδη.

47. Μητρόπολη Κερκύρας. Ἀρχεῖο Μουστοξόδη.

48. Πρωτοψάλτης ἀρ. 75 καὶ 138.

49. Πρωτοψάλτης ἀρ. 139, 140.

50. Μητρόπολη Κερκύρας. Ἀρχεῖο Μουστοξόδη.

51. Ί. Κ. Παπαδημητρίου, 'Ο Thiersch εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ αἱ ἑλληνικαὶ ἀρχαιότητες ἐπὶ Καποδιστρίου, ἔφημ. *Κέρκυρα*, 21 Ἰουνίου 1934.

52. Βλ. παραπάνω τὴ σημείωση γὰ τὸν Γ. Κορδάτο καὶ τὸν Κ. Σιμόπουλο.

53. Guillaume de Bertier de Sauvigny, *Metternich et son temps*, Paris 1959. Ἀγγλικὴ μετάφραση, *Metternich and his time*, London 1962. Τὸ ἐδῶ ἀπόσπασμα στὰ ἑλληνικὰ ἀπὸ τὸ βιβλίο τοῦ Γρηγορίου Δαφνῆ, *Ἰωάννης Καποδίστριας. Ἡ γένεση τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους* (Ἰκαρος 1976) 594.

54. Edgar Quinet, *De la Grèce Moderne et de ses rapports avec l'antiquité*, A Paris 1830, 200- 211 (Ἡ συνάντηση). Στὰ ἑλληνικὰ: *Ἡ Ἑλλάδα τοῦ 1830 καὶ οἱ σχέσεις της μὲ τὴν ἀρχαιότητα* (μτφρ. Λίλας Γκινάκα, Ἀφοῖ Τολίδη, Ἀθήνα 1988) 144-145. Ἡ πληρέστερη ἔκδοση τοῦ βιβλίου τοῦ Quinet, πλούσια σχολιασμένη, εἶναι ἡ τοῦ 1984 (*Les Belles Lettres*) suivie du *Journal de Voyage* (inedit), édition critique par W. Aeschmann et J. Tucco-Chala, ἡ ὁποία ἀναπαράγει τὴν ἔκδοση τοῦ 1857, τὴν πέμπτη.

οὐ πάνυ γε ράδιόν ἐστιν εὐρεῖν ἔργον ἐφ' ᾧ
οὐκ ἂν τις αἰτίαν ἔχοι. χαλεπὸν γὰρ οὕτω τι
ποιῆσαι ὥστε μηδὲν ἁμαρτεῖν, χαλεπὸν δὲ
καὶ ἀναμαρτήτως τι ποιήσαντα μὴ ἀγνώ-
μονι κριτῇ περιτυχεῖν.

Ξενοφ. Ἀπομν. 2, 8, 5

ΤΟ ΑΡΧΑΙΟ ΘΕΑΤΡΟ ΤΟΥ ΑΡΓΟΥΣ ΙΙ

Συμπληρωματικῶς πρὸς ὅσα δημοσιεύτηκαν στὸ προηγούμενο τεύχος τοῦ *Μέντορος* ἀρ. 94 (Δεκέμβριος 2009) δύο χωρία ἀπὸ κείμενα προσώπων ποὺ βρέθηκαν στὴν Δ' Ἐθνικὴ Συνέλευση τοῦ Ἔργου μᾶς πληροφοροῦν γιὰ τὶς ἐργασίες ποὺ ἔγιναν στὸ ἀρχαῖο θέατρο τῆς πόλης τὸν Ἰούλιο τοῦ 1829. Πρῶτος ὁ Κολοκοτρώνης, ποὺ συνόδευε τὸν Ἰ. Καποδίστρια στὶς περισσότερες μετακινήσεις του, ἐξηγεῖ ὅτι ὁ Κυβερνήτης ἤθελε νὰ γίνῃ ἡ Συνέλευση σὲ κάποιο περιβόλι γιὰ νὰ μὴ δημιουργηθοῦν δαπάνες ἀλλὰ ἐκεῖνος, ὁ Κολοκοτρώνης, τὸν μετᾶπεισε:

«...Ἐκεῖνον τὸν χρόνο ὅσοι ἦταν δυσαρεστημένοι ἀπὸ τὸν Κυβερνήτη, ἐπειδὴ εἶδαν ὅτι δὲν ἀνεκατῶθηκε ὁ τόπος, ἐστοχάσθησαν νὰ κάμουν συνέλευση καὶ νὰ περιορίσουν, ἢ νὰ πετάξουν τὸν Κυβερνήτη καὶ νὰ μείνωμεν εἰς ἀναρχία, ὡς πρῶτα. Ὁ Κυβερνήτης ἄκουσε ὅπου ἔλεγαν συνέλευση, Σύνταγμα, ἐπρόσταξε εἰς τὴν ἐπικράτειαν νὰ γείνη συνέλευσις εἰς τὸ Ἄργος, καὶ ἀρχίησαν καὶ ἐμαζονόντανε· ἔστειλε καὶ ἴμένα καὶ ἐκατέβηκα καὶ ἐγὼ εἰς τὸ Ἄργος, καὶ ἐβγήκε καὶ ὁ Κυβερνήτης καὶ κόνευσε εἰς τοῦ Τσόκρη τὸ σπήτι. Εὐγῆκαμε μίαν ἡμέρα καὶ τοῦ ἔδειχναν οἱ τοπικοὶ διὰ νὰ κάμωμε συνέλευσιν εἰς ἓνα περιβόλι ποῦ τότες ἦταν ἀρχαῖς Ἰουλίου καὶ ἔκανε κάψαις πολλάις, καὶ τοῦ ἔδωκα γνώμη νὰ μὴ γίνη εἰς τὸ περιβόλι· μόνε νὰ διορίσωμε τὸ θέατρο ἴπου ἴσθην Παναγιὰ κοντά, καὶ μοῦ ἀπεκρίθη, θέλει ἔξοδα· καὶ ἐγὼ τοῦ ἀπεκρίθηκα, ἄς πᾶνε τόσα ἔξοδα· διατὶ ἔρχονται ἀπὸ τὴν Εὐρώπη καὶ ἐξοδεύουν νὰ βλέπουν ἐκείναις ταῖς πέτραις, καὶ ἐμᾶς εἶναι τιμὴ νὰ καθαρίσωμεν ταῖς πέτραις νὰ φαίνωνται καὶ νὰ κάμωμε τὴν συνέλευσίν μας. Καὶ ἔτσι ἔστερξε καὶ ἔβαλε ξυλικὴ καὶ ἄλλα, καὶ ἔφτιασε ἓναν ὠραιότατον τόπον τῆς συνελεύσεως· Ἔτσι ἐσυνάχθηκεν ὅλη ἡ συνέλευσις καὶ ἤρχισε ταῖς ἐργασίαις τῆς καὶ ἐπεκύρωσε τῆς Τροϊζήνος τὰ πρακτικὰ καὶ τοῦ Κυβερνήτου τὰ ὅσα ἔκαμε· ἡ βᾶσις ἦτον τῆς συνελεύσεως ὅτι ἐκυρίευσεν ἡ γνώμη ὑπὲρ τοῦ Κυβερνήτου»¹.

Ἡ δευτέρη μαρτυρία εἶναι τῶν μελῶν τῆς *Expédition*

Scientifique de Morée, τῶν ἀρχαιολόγων-ἀρχιτεκτόνων, μερικοὶ ἀπὸ τοὺς ὁποίους βρέθηκαν καὶ ἐκεῖνοι στὸ Ἄργος τὸν Ἰούλιο τοῦ 1829 καὶ περιγράφουν στὸ τυπωμένο ἡμερολόγιο τῶν μετακινήσεών τους τὶς ἐργασίες ποὺ ἔγιναν στὸ θέατρο:

Argos, 15 juillet 1829 | Lorsque nous arrivâmes dans cette ville, le 15 juillet 1829, nous apprîmes que le président de la Grèce, Capo-d'Istrias, s'y trouvait, depuis quelque temps pour l'ouverture de la section législative, qui devait avoir lieu peu de jours après. A cet effet, on déblayait, pour recevoir le public, les gradins du théâtre antique, et l'on construisait au bas une salle d'assemblée dans laquelle d'autres gradins étaient réservés pour les députés. Cette salle s'ouvrait de tous côtés, afin de permettre aux spectateurs, placés dans le théâtre, de voir et d'entendre toutes les délibérations de l'assemblée. Parmi les députés on distinguait Nicétas, Miaoulis, Colocotroni, Grivas et Piétro Bey².

Σήμερα τὰ ἀρχαῖα θέατρα ξαναγυρίζουν στὴν ἀρχικὴ τους χρῆση, τὴν καλλιτεχνικὴ καὶ πνευματικὴ. Οἱ ἐθνικὲς συνελεύσεις γίνονται στὸ μέγαρο τοῦ Κοινοβουλίου.

1. *Δηγήσεις συμβάντων τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς ἀπὸ τὰ 1770 ἕως τὰ 1836*. Ὑπαγόρευσε Θεόδωρος Κωνσταντίνου Κολοκοτρώνης (Ἀθήνησιν 1846) 230-231.

2. *Expédition Scientifique de Morée, Architecture, Sculptures, Inscriptions*, τόμ. 2 (Paris 1833) 90.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΗΡΙΟ ΤΟΥ ΜΟΥΣΤΟΞΥΔΗ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑ

Ἐν Αἰγίνῃ τῇ 25 Ὀκτ. [1829] | Ἐξοχώτατε Κυβερνήτα τῆς Ἑλλάδος!

Εἶναι εἰς ἄκρον ἔντιμος δι' ἐμὲ ἡ ἐμποτισμένη, τῆς ὁποίας ἠυδόκησε νὰ μὲ ἀξιώσῃ ἡ Ὑμετέρα Ἐξοχότης, ἐπιφορτίζουσα με τὰς δύο ἐπιτροπὰς ἐπὶ τοῦ Ὀρφανοτροφείου καὶ Μουσείου. Ἐπεθύμουν νὰ ἦμαι τόσο ἀξίος τελεσιουργὸς τῶν ὅσα ἐκ μέρους μου εὔχεται ἡ Ὑμετέρα Ἐξοχότης, ὅσον αἰσθάνομαι νὰ γνωρίζω τὰ καθήκοντα ἐκείνου, ὅστις διορίζεται, τὴν μὲν ἀναγεννωμένην τῆς Ἑλλάδος γενεὰν νὰ διευθύνῃ εἰς τὴν ἀρετὴν καὶ σοφίαν, τὰ δὲ μνημεῖα τῆς μεγαλοφυΐας καὶ φιλοκαλίας τῶν προγόνων μας νὰ διατηρῇ ὄχι ὡς καύχημα εἰς παρελθούσας δόξας, ἀλλ' ὡς ἰσχυρὰν παρόρμησιν εἰς μέλλουσας.

Τοῦτο μόνον δύναμαι νὰ βεβαιώσω τὴν Ὑμετέραν Ἐξοχότητα, ὅτι καὶ διὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τούτων καὶ τῶν περὶ τὰς δύο τυπογραφίας ὑπηρεσιῶν μου, καὶ διὰ τὴν ὁποίαν μέλλω νὰ λάβω συμμεθεξίν εἰς τὴν σύστασιν τοῦ τυπικοῦ σχολείου καὶ εἰς τὰς μελέτας τῆς εἰς ἐκλογὴν καὶ σύνταξιν στοιχειωδῶν βιβλίων ἐκλεχθείσης ἐπιτροπῆς, θέλω καταβάλλει πᾶσαν ἐπιμέλειαν, νομίζων ἐμαυτὸν μακάριον, ἂν ἐμπορέσω τοῦλάχιστον μὲ τὴν καλὴν μου προαίρεσιν νὰ συνεισφέρω τὸ κατὰ δύναμιν εἰς τὸ μέγα τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος οἰκοδόμημα, τοῦ ὁποίου ἀρχιτέκτονα ἐθέσπισεν ἡ θεία Πρόνοια διὰ σημείων τόσο λαμπρῶν τὴν Ὑμετέραν Ἐξοχότητα. | Ἀ. Μουστοξύδης.

[Μετὰ τὸν διορισμὸ τοῦ στῆ θέσῃ τοῦ Προέδρου τοῦ Ὀρφανοτροφείου καὶ τοῦ Ἐφόρου καὶ Διευθυντοῦ τοῦ Μουσείου στὴν Αἶγινα, στὶς 21 Ὀκτωβρίου 1829, ἀπὸ τὸν Καποδίστρια, ὁ Ἀνδρέας Μουστοξύδης ἔστειλε στὸν Κυβερνήτη τὴν ἐδῶ εὐχαριστήρια ἐπιστολή. Ἀξίζει νὰ παρατηρηθεῖ ὅτι τὰ ἀρχαῖα μνημεῖα δὲν τὰ θεωρεῖ «ὡς καύχημα εἰς παρελθούσας δόξας, ἀλλ' ὡς ἰσχυρὰν παρόρμησιν εἰς μέλλουσας». Σήμερα εἶναι μάλλον ἀντικείμενο τουριστικῆς ἐκμετάλλευσης, ἀκόμη καὶ ἡ ἐπέτειος τῶν 2500 χρόνων ἀπὸ τὴ μάχη τοῦ Μαραθῶνος.

Τὸ ἔγγραφο βρίσκεται στὰ ΓΑΚ καὶ ἔχει δημοσιευθεῖ ἀπὸ τὸν Ἐμμ. Πρωτοψάλτη, Ἱστορικὰ ἔγγραφα περὶ ἀρχαιοτήτων καὶ λοιπῶν μνημείων τῆς ἱστορίας κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ τοῦ Καποδίστρια, Ἐν Ἀθήναις 1967, σ. 113 ἀρ. 86].

Ἰσοχηρὰ Κοβερνίλα τῆς Ἑλλάδος.¹

Ἦσαι γὰρ αἱμοὶ ἔθνος ὃν ἔτι οἱ ἐρετσοῦντι τῆς ὁδοῦς πύδουσα τὰ μὲ
 ἀξίωσι, τὴν ἡμετέρα ἔφοχόλης, ἐσπεροβήσοι με λαὸ δύο ἐσπεροῦς ἐπὶ τῷ
 ὄρεσσι προφῆς καὶ ἐσπῆς. Ἐπιδύμοι τὰ ἡμαί ἴσσοι ἀξίωσι βερετοῦς
 τῆς ὅσα ἐν μέγας με εὐχέλαι τὴν ἡμετέρα ἔφοχόλης, ὅσον αἰσδιόμοι τὰ
 γνωστῶν τὰ καυτίουλα εὐχῆς, ὅσαι ὄρεσσι, τὴν μὲν ἀναγνωστῶν τῆς
 Ἑλλάδος γενναί τὰ δεινότη, γὰρ τῆς ἀρετῆς καὶ σοφίας, τὰ δὲ μνηστῶν
 τῆς μεγαλοφύας καὶ φριουαλίας τῆς προφῆς με τὰ ἴσσοι, ὅσα
 ἡς πύδουσα γὰρ ἀρετῶν ὄρεσι, ἀλλ' ἡς ἰσοχηρὰ ἀρετῶν γὰρ μέγας
 τῆς μὲν δύναμι τὰ βεβαίωσι τῆς ἡμετέρα ἔφοχόλης, ὅσα καὶ τὰ τῆς εὐχῆ
 ρισοῦ τῆς καὶ τῆς λαὸ δύο βεβαίωσι ἐσπεροῦς με, καὶ τὰ τῆς
 ὁδοῦς μέγας τὰ χάτω συμμείδωσι γὰρ τῆς αἰσῶσι τῆς βεβαίωσι καὶ
 γὰρ λαὸ μέγας τῆς γὰρ εὐχῆς ἢ συνῆξι τοιχεῶν δεινότη εὐχῆς
 ἐσπεροῦς, ἄλλο καλαβῆς πᾶσαι ἐσπεροῦς, τῆς μὲν ἐσπεροῦς με
 ἀν' ἐσπεροῦς βεβαίωσι με τῆς καὶ με ἀρετῶν τὰ σφαιρῶν τῆς
 καὶ τῆς γὰρ τῆς μὲν ἀρετῶν τῆς Ἑλλάδος αἰσδιόμοι τῆς
 ὁδοῦς ἀρετῶν βεβαίωσι τὴν ἀρετῶν τῆς σφαιρῶν τῆς ἀρετῶν τῆς
 ἡμετέρα ἔφοχόλης -

Ἰ. Κοβερνίλα

VERONIKA MITSOPOULOS LEON

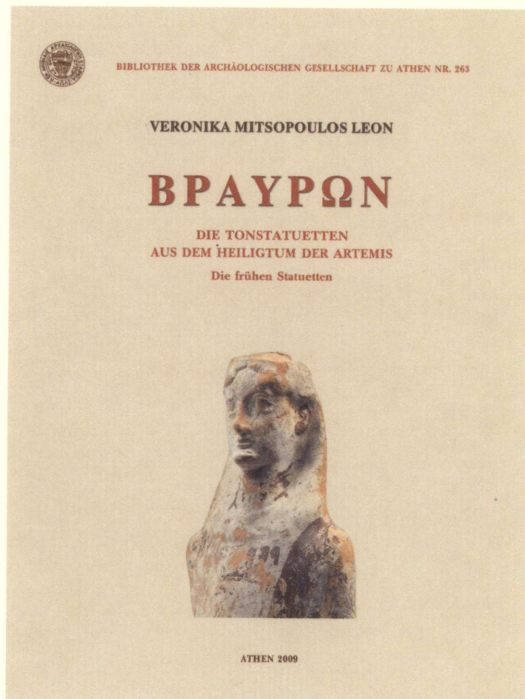
ΒΡΑΥΡΩΝ

DIE TONSTATUETTEN

AUS DEM HEILIGTUM DER ARTEMIS

Die frühen Statuetten

7. bis 5. Jh. v. Chr.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

VORWORT

A. ALLGEMEINE FRAGEN

B. DIE TYPEN

C. ANHANG

ZUSAMMENFASSUNG

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

BIBLIOGRAPHIE

SONSTIGE ABKÜRZUNGEN

INDEX

TAFELN UND ABBILDUNGEN

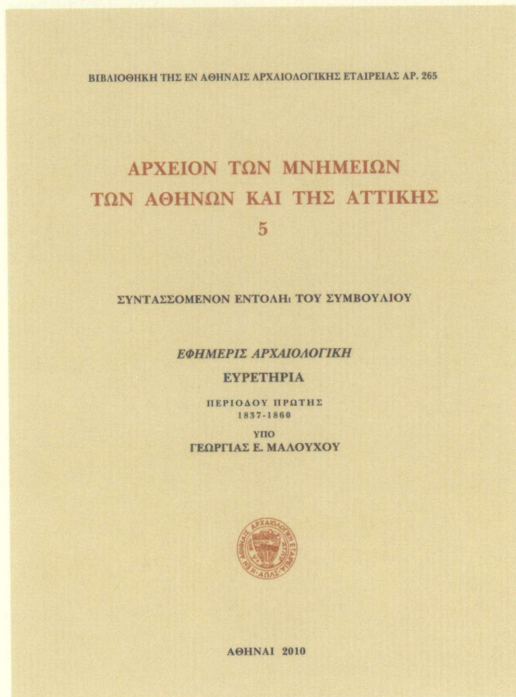
Σχήμα 21×28 έκ. Σελ. XV + 303, ΕΓΧΡ. ΠΙΝ. 8 + ΠΙΝ. 104+ΣΧ. 3.

Διατίθεται στην 'Αρχαιολογική Έταιρεία, Πανεπιστημίου 22, 'Αθήνα 106 72,
τηλ. 210 3625531 • Fax 210 3644996 • secr@archetai.gr • www.archetai.gr
'Αποστέλλεται επίσης επί αντικαταβολή, κατόπιν παραγγελίας.

ΓΕΩΡΓΙΑΣ ΜΑΛΟΥΧΟΥ

ΑΡΧΕΙΟΝ ΤΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ
ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ

5

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή

Βραχυγραφίες

Α. ΜΝΗΜΕΙΑ ΚΑΙ ΕΥΡΗΜΑΤΑ

Ἀθήναι

Ἀκρόπολις

Περὶ τὴν Ἀκρόπολιν

Τόποι τῶν Ἀθηνῶν

Πίνακας τῶν τόπων καὶ τῶν ἀριθμῶν τῶν
λημμάτων (κατὰ τὸν χάρτη τῶν Ἀθηνῶν
τοῦ Judeich²)

Πειραιεὺς

Περίχωρα Ἀθηνῶν – Ἀττικὴ

Ἀδῆλων τόπων

Β. ΘΕΜΑΤΙΚΟΙ ΠΙΝΑΚΕΣ

Γ. ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ ΤΟΠΩΝ

Δ. ΠΙΝΑΚΕΣ ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΙΩΝ

Σχῆμα 21×28 ἐκ. Σελ. κ' + 630 + τοπογρ. χάρτης τῶν Ἀθηνῶν τοῦ Judeich.

Διατίθεται στὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία, Πανεπιστημίου 22, Ἀθήνα 106 72,
τηλ. 210 3625531 • Fax 210 3644996 • secr@archetai.gr • www.archetai.gr
Ἀποστέλλεται ἐπίσης ἐπὶ ἀντικαταβολῇ, κατόπιν παραγγελίας.